KULTURMILJÖUTREDNING

GATHENHIELMSKA, SÖDERLINGSKA & JEDEURSKA TRÄDGÅRDARNA

Underlag till ändring av detaljplan. Stadsbyggnadskontoret, Göteborg stad
Utförd april - maj 2020

KULTURMILJÖUTREDNING: GATHENHIELMSKA, SÖDERLINGSKA OCH JEDEURSKA TRÄDGÅRDARNA - UNDERLAG TILL ÄNDRING AV DETALJPLAN

Beställare: Stadsbyggnadskontoret, Göteborg stad
Konsult: WSP Göteborg
Uppdragsansvarig: Amanda Görander Frost (bebyggelseantikvarie)
Handläggare: Charlotta Lindberg (landskapsarkitekt) och Tage Vowles (biolog)
GIS-stöd: Tobias Dahmm
Bakgrundskartor: © Lantmäteriet Geodatasamverkan
Foto: WSP, om inget annat anges.
WSPs uppdragsnr: 10302898
Leverans: 2020-06-08

INNEHÅLL

INLEDNING

INLEDNING 6
- Bakgrund 6
- Uppdraget 6
- Utredningsområdet 7
- Metod 8
- Befintliga skydd 9
- Tidigare utredningar och använda underlag 9
- Fastighetsuppgifter 9

SAMMANFATTNING 10
- Historik 10
- kulturhistoriskt värde 10
- Artinventering - träd och buskar 11
- Naturvärden 11
- Sammanvägt resultat 11

KULTURVÄRDEN

HISTORIK 14
- 1600- & 1700-talet 14
- 1800-talet 16
- 1900-talets första hälft 20
- 1960 - nutid 24

AVLÄSBARHET 26
- Kulturhistoriska berättelser 26
- Matris - berättelser 27
- och avläsbarhet 27
- Matris - historiska kartor 28
- Gröna kulturvärden - träd och buskar 30

VÄRDEBÄRARE I MILJÖN 32
- Kulturhistorisk värdering 32
- Uttryck för parkernas kulturvärden 32

NATURVÄRDEN

NATURVÄRDEN OCH BIOTOPSKYDD 38
- Naturvärdesinventering 38
- Biotopskyddade objekt 38

DISKUSSION

- Natur- och kulturvärden i samverkan 42
- Kulturella ekosystemtjänster 42
- Konfliktpunkter mellan intressen 42
- Drag att ta fasta på i kommande gestaltning 43
- Rekommendationer för skydd i plan 46

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Kommunala och regionala kunskapsunderlag 50
- Lokalhistorisk litteratur 50
- Arkiv 50
- Historiska kartor 50
- Fotografier 50
- Metoder 50
- Övrigt 50

INLEDNING

INLEDNING

BAKGRUND

Med anledning av Higabs och park- och naturförvaltningens önskemål om att rusta upp trädgården tillhörande byggnadsminnet Gathenhielmska huset samt den intilliggande parken (Söderlingska trädgården) har kommunen fastslagit att en ändring av gällande detaljplan behöver göras.

Gällande detaljplan II-4056, som vann laga kraft 1994-03-02, anger bl a att *"Befintliga träd skall bevaras och skyddas"* samt att *"Parken får inte väsentligen förändras. Grönområden, träd och anlagda gångvägar skall bevaras"*. Upprustningsförslaget omfattar bl a en önskan om att ta ner vissa av träden i parken för att kunna förtydliga den kulturhistoriska berättelsen och stärka trädgårdarnas/parkernas kulturhistoriska värde. Då kommunen har gjort bedömningen att förslaget inte strider mot gällande detaljplans syfte behöver detaljplanen först ändras innan lov kan ges.

Förslaget till ändring av detaljplan har varit ute på samråd under sommaren 2019. Under samrådet har länsstyrelsen i sitt samrådsyttrande efterfrågat ytterligare material från kommunen i det fortsatta planarbetet.

UPPDRAGET

Uppdraget syftar till att ta fram ett underlag för kommunen som ska:

- Förtydliga vilka värden och karaktärsdrag kommunen bör ta fasta på i upprustningen av parken.

- Erbjuda en utförligare inventering av träd och buskar utifrån deras kulturhistoriska betydelse.

- Förtydliga de värden och karaktärsdrag som beskrivs på sidan 13 i planbeskrivningen så att detaljplanen erbjuder ett tillräckligt bra skydd för miljöerna.

Kommunen har utifrån detta gjort en avropsförfrågan för en kulturmiljöutredning som ska innehålla följande:

"Naturmiljö
Grunden i utredningen utgörs av en trädgårdshistorisk inventering. Inventeringen ska redogöra för vilka arter av träd och buskar som finns inom planområdet. Befintliga träd och buskar ska bedömas utifrån sina naturvärden. Inventeringen ska beskriva i vilket skick träd och buskar är i. Inventeringen ska även lyfta fram vilken kulturhistorisk relevans träd och buskar har. Utredningen ska också beskriva och föra att resonemang om vilken växtlighet inom planområdet som kan komma att behöva skyddas med planbestämmelser. Utredningen ska utreda om det finns biotopskyddade alléer inom planområdet.

Kulturmiljö
Till resultatet av inventeringen ska det finnas en värdering av växtlighetens kulturhistoriska värden. Vidare ska utredningen presentera vilka strukturer från 1700-talet och 1800-talet som finns inom planområdet samt vilka av dessa som bör vara vägledande för upprustningen. Utredningen ska ge förslag på hur de vägledande strukturerna kan arbetas in i planens syfte och planbestämmelser."

(SBK Gbg, Dnr 0228/20, 2020-02-26)

Uppdraget har utförts av bebyggelseantikvarie Amanda Görander Frost, landskapsarkitekt Charlotta Lindberg och biolog Tage Vowles - alla från WSP Sverige AB på uppdrag av Göteborgs stads stadsbyggnadskontor (SBK). Uppdraget har utförts under april - maj 2020, i nära samarbete med planarkitekt Emily Eidevåg och bygg- och planantikvarie Madelene Seberbrink, SBK.

Överst, Söderlingska trädgården med Gathenhielmska reservatet och Pölgatans bebyggelse i bakgrunden.

Nederst, Gathenhielmska trädgårdens slutna del med almar med murgröna.

UTREDNINGSOMRÅDET

Området som undersökts i denna rapport utgörs av planområdet, inringat i rött på bilden längst till höger.

I planområdet ingår Gathenhielmska, Söderlingska och Jedeurska trädgårdarna, vilka utgör fokus för denna utredning.

Bebyggelse och gatumiljö som omger planområdet (Allmänna vägen, Djurgårdsgatan och Bangatan) ingår i utredningen så tillvida att de påverkar upplevelsen av områdets kulturvärden. Någon mer djupgående beskrivning eller bedömning av området utanför planområdet ryms emellertid inte inom uppdraget.

Gällande inventeringen av träd och buskar (bedömning av skick, kultur- och naturvärden) har träd och växtlighet utanför planområdet inte medtagits i bedömningen.

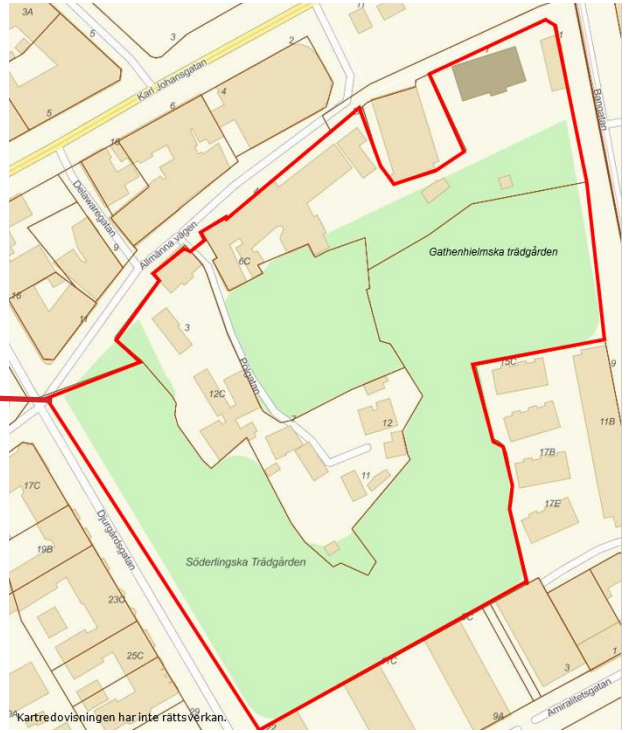

Utredningsområdet utgörs av det planområde som omfattas av SBKs framtagna ändringsförslag av befintlig detaljplan.

Till vänster, ortofoto över utredningsområdets placering i staden.
Ortofoto: Lantmäteriet

Ovan, planområdet är markerat i rött och utgörs av Gathenhielmska och Jedeurska trädgårdarna samt Söderlingska parken. Karta: SBKs samrådshandling (2019) Göteborg stad..

METOD

Kulturvärden

Utredningen av kulturvärden har genomförts med hjälp av historiska kartöverlägg, äldre foton och ritningar samt genom inläsning av tidigare utredningar och tillgänglig lokalhistorisk litteratur. En fullständig redogörelse för det källmaterial som använts återfinns sist i denna rapport.

Därefter har ett platsbesök genomförts och utredningsområdet har noga fotodokumenterats. Fokus i fältstudierna har legat på bevarade historiska strukturer samt på träd och buskars kulturhistoriska relevans.

Med utgångspunkt i ovanstående studier har sedan en historik över området nedtecknats och illustrerats med foton och en karta över berättelsernas utbredningsområden.

Utifrån detta material görs en kulturhistorisk värdering av miljön. Häri ryms en analys av de avläsbara uttryck och värdebärare som identifierats i miljön. Särskild tonvikt har lagts på kulturhistorisk bedömning av träd och buskar inom området. Träd och buskar som bedömts ha en hög ålder (över 100 år) alternativt som bidrar med att stärka områdets historisk karaktär och tidigare funktion som privat trädgård har bedömts som kulturhistoriskt värdefulla. Värderingen har gjorts med utgångspunkt i Riksantikvarieämbetets *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval*.

Naturvärden

Vid inventering av naturvärdesträd ligger fokus på att identifiera träd av särskild betydelse för biologisk mångfald och ekologisk funktionalitet. Det kan exempelvis röra sig om hålträd, grova träd eller andra gamla träd där det finns naturvårdsarter, blommande/bärande träd, träd med mulmbildning etc. Utöver detta räknas vissa träd enligt Naturvårdsverkets *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet* som särskilt skyddsvärda. Detta gäller (inklusive döda träd):

- Jätteträd – träd ≥ 1 meter i diameter på det smalaste stället upp till brösthöjd (brösthöjd = 1,3 m över marken).
- Mycket gamla träd – gran, tall, ek och bok äldre än 200 år, övriga trädslag äldre än 140 år.
- Grova hålträd – träd ≥ 0,4 meter på det smalaste stället upp till brösthöjd med utvecklad hålighet i stam (eller gren).

Övriga skyddsvärda träd (vilka inte uppfyller kriterierna för särskilt skyddsvärda) utgörs av:

- Döda stående/liggande träd ≥ 0,4 meter på det smalaste stället upp till brösthöjd alternativt från stambas (för liggande avbrutna stammar gäller ≥ 0,4 meter vid brottställe).

Vid bedömning av biotopskyddad allé har utgångspunkt tagits i Naturvårdsverkets skrift *Allé - Beskrivning och vägledning för biotopen allé i bilaga 1 till förordningen* (2014). För att omfattas av biotopskyddet ska en allé bestå av minst fem lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Det finns inte angivet något största eller minsta inbördes avstånd mellan enskilda alléträd i definitionen för alléer, utan detta får avgöras från fall till fall.

Artinventering

En inventering av arter när det gäller träd och buskar har genomförts. Inventeringen har gjorts med hjälp av ArcGis Collector app och finns som bilaga till denna rapport i shape-filformat.

Att åldersbestämma växtmaterial

Att exakt åldersbestämma växtmaterial genom endast okulär besiktning är svårt. Vill man datera ett enskilt träd kan man använda sig av borrhålsprov men detta är både kostsamt och komplicerat, och har inte bedömts rymmas inom ramen för denna utredning.

Åldersbestämningen av träd och buskar i denna utredning är därför endast grovt uppskattad. De träd som är bedömts som särskilt skyddsvärda har en ålder som överstiger 100 år men det kan vara svårt att bedöma om de är 110 eller 250 år gamla. En sammanvägning av olika källmaterial har därför använts, där även historiska foton och kartor har analyserats.

Vidare kan sägas att när det kommer till bedömning av växtmaterials kulturvärden är den faktiska åldern bara en av de parametrar man tar hänsyn till. En trädgårds eller parks samlade karaktär och de funktioner eller stilmässiga idéer som den speglar kan vara lika viktig. Att ett område exempelvis har en lång kontinuitet gällande funktionen som fruktträdgård kan vara betydande, även om merparten av själva träden inte har särskilt hög ålder. I vilda delar av ett grönområde kan unga individer återfinnas som är självsådda eller naturligt föryngrade från historiskt växtmaterial som en gång vuxit i närheten. På så vis har det gröna kulturarvet ett eget liv och det är ibland ett detektivarbete att skapa samband i bevarade fragment på platsen.

TIDIGARE UTREDNINGAR OCH ANVÄNDA UNDERLAG

Antiquum tog 2016 fram en antikvarisk förundersökning över Gathenhielmska trädgården, på uppdrag av Higab. Dessutom har en översiktlig trädinventering utförts. I det läge SBK nu befinner sig i efter samråd bedöms underlaget behöva kompletteras. Detta för att SBK ska kunna göra en mer initierad bedömning.

Följande kunskapsunderlag i form av textrapporter och GIS-material har varit viktiga utgångspunkter för arbetet:

- Vård- och underhållsplan - Gathenhielmska huset, Del 1. Johanna Rooos, Antiquum AB (2008) på uppdrag av Higab.
- Vård- och underhållsplan - Gathenhielmska kulturreservatet, Del 1. Johanna Rooos, Antiquum AB (2014) på uppdrag av Higab.
- Antikvarisk förundersökning - Gathenhielmska trädgården, Johanna Rooos, Antiquum AB (2016) på uppdrag av Higab.
- Riksintressebeskrivningar för kulturmiljö inklusive fördjupade riksintressebeskrivningar
- Det kommunala bevarandeprogrammet
- Samrådshandlingar för ändring av detaljplan (2019)
- RAÄ:s fornminnesinformationssystem (FMIS)

FASTIGHETSUPPGIFTER

Objekt

Gathenhielmska och Jedeurska trädgårdarna och Söderlingska parken

Fastighetsbeteckning

Majorna 722:105, Majorna 722:136 samt Majorna 722:116

Fastighetsägare

Majorna 722:105 (Gathenhielmska trädgården och Pölgatan) ägs och förvaltas av HIGAB.
Majorna 722:136 (Söderlingska parken) och 722:116 (Jedeurska trädgården) ägs av Göteborg stad och förvaltas av Park och naturförvaltningen.

Adress

Stigbergstorget/Bangatan 1,
Pölgatan 3-12,
Allmänna vägen 2-4

Kvarter:

Kv. Gathenhielm
Kv. Fröjdenborg

BEFINTLIGA SKYDD

Förutom de skyddsbestämmelser som finns i gällande detaljplan som nu står inför ändring lyder området under följande skydd.

Byggnadsminne

Gathenhielmska huset och hela den tillhörande trädgården byggnadsminnesförklarades år 1964, enligt KML kap 3. Följande skyddsbestämmelser är angivna i byggnadsminnesförklaringen:

1. Byggnaden får ej utan riksantikvariens samtycke helt eller delvis rivas elle eljest till sitt yttre ombyggas eller förändras.
2. Byggnaden får ej utan riksantikvariens samtycke till sitt inre ombyggas, förändras eller underkastas större reparation.
3. Den del av det till byggnaden hörande området som i ärendet hörande ritning utmärkta med röd begränsningslinje (trädgården), må ej utan riksantikvariens samtycke bli föremål för ytterligare bebyggelse eller annan väsentlig förändring.
4. Ägaren skall ägna den ovan nämnda byggnaden med tillhörande område erforderligt löpande underhåll.

Fornlämningar

Delar av Gathenhielmska trädgården utgör fast fornlämning och skyddas enligt KML kap 2. Fornlämningen utgörs av en stenåldersboplats. Tillstånd krävs från Länsstyrelsen för ingrepp i mark.

Antiquum påpekar i den antikvariska förundersökning av Gathenhielmska trädgården från 2016 att:

"...sannolikt kommer även rester av det f d repslageriet komma att bedömas som fast fornlämning. Det är förbjudet att utan tillstånd "rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning"."

(Roos, J, Antiquum 2016)

SAMMANFATTNING

HISTORIK

Gathenhielmska huset och reparebanan var en stor egendom som började anläggas under 1700-talets början. Hus och trädgård är troligen tillkomna under 1740-talet. Trädgård och Banängarna ingick i ägorna. Under 1800-talets andra hälft omdanades trädgården med ny gestaltning, i samband med att den Dahlströmska familjen tog över egendomen med reparebanan. Banängarna och södra ägorna uppläts för bostadshus under slutet av 1800-talet och reparebanan lades ner och Bangatan fick sin nuvarande sträckning under 1880-talet.

Sedan 1936 ingår hus och det som är kvar av trädgården i det Gathenhielmska reservatet. Hus och trädgård är också förklarat som byggnadsminne sedan 1940-talet.

Pölgatan, eller Ölvägen som den under en längre tid hette, beboddes under 1700- och 1800-talet av arbetare och hantverkare med anknytning till sjöfarten och uthamnen i förstaden Majorna, där Allmänna vägen var huvudled.

Jedeurska huset uppfördes omkring sekelskiftet 1800. Trädgården anlades troligen i samband med byggnadet av huset. Under mitten av 1800-talet bodde läkare Jedeur i huset, från denna tid finns kartor på en anlagd trädgård med raka gångsystem i rutnät - om än något oregelbundna.

Sedan 1936 ingår parken i Gathenhielmska reservatet.

Under 1950-talet kom trädgården att upplåtas som ett sjöfartens friluftsmuseum med bland annat ankarspel placerade i parken. Initiativet togs av Sjöfartsmuseets.

Söderlingska egendomen utgjorde under 1700-talet en herrgårdsliknande anläggning. På markerna i söder fanns under sent 1700-tal en oljekvarn vilket också fick ge namn åt egendomen. Vid denna tid var huset sommarbostad åt bland annat den inflytelserike Carl Bagge med familj.

Norr om huset fanns en välordnad trädgård med kvarter och gångar i rutnät. Runt sekelskiftet 1800 brann huvudbyggnaden och en ny uppfördes. Under 1800-talets andra hälft levde orgelbyggare Söderling på egendomen och söder om Pölgatan låg hans orgelverkstad.

Sedan 1936 ingår den Söderlingska trädgården i Gathenhielmska reservatet. 1939 revs samtliga byggnader på den Söderlingska tomten och trädgården omdanades till en allmän park av arkitekt Uno Åhren.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Utredningsområdet med Söderlingska, Jedeurska och Gathenhielmska trädgårdarna utgör en för Majorna och Göteborg viktig kulturmiljö med omistligt kulturhistoriskt värde. I miljön går att utläsa flertalet berättelser som sträcker sig mycket långt tillbaka i tiden, vilket gör miljön unik då endast ett fåtal objekt i hela staden berättar om samma tidsepok (1700-talet). Miljön vittnar bland annat om de herrgårdsliknande anläggningar med tillhörande trädgårdar som låg söder om Allmänna vägen under förstadsepoken. Att utredningsområdet utgörs av såväl miljöer för högre ståndspersoner som Majornas arbetarbefolkning gör den särskilt intressant.

Parkens värdefulla komponenter tillsammans med den välbevarade 1700- och 1800-talsbebyggelsen och de reglerade och oreglerade gatusträckningarna är del av det stadsrum som utgör entré för stadsdelen Majorna. Genom Gathenhielmska reservatet presenteras stadsdelens historia på ett pedagogiskt och representativt sätt. Men här finns förutom höga dokumentvärden också höga upplevelsemässiga värden, där uppvuxna ädellövträd och äldre fruktträd och buskage utgör viktiga komponenter. Därför bedöms utredningsområdet ha såväl riksintressegrundande som höga lokala och allmänna kulturvärden.

Värdebärare i miljön - uttryck för kulturvärden

Värdebärare som identifierats i de olika trädgårdarna beskrivs närmare i kapitlet Kulturvärden. Exempel på värdebärare som pekats ut i miljön är:

- Äldre löv- och fruktträd (med ålder upp emot 100-300 år).
- Karaktär av prydnads-/fruktträdgård i delar av Gathenhielmska och Söderlingska trädgårdarna.
- Naturlik skogspark med drag av engelsk landskapspark i Jedeurska och delar av Gathenhielmska trädgårdarna.
- Öppna gräsytor, kantade av natursten. Gångstråk med äldre dragningar och med markbeläggning av grus/ljust stenmjöl.
- Äldre stenbeläggning på marken samt stenpollare.
- Den synliga och opåverkade topografin med bergsknallar och lummig växtlighet som bidrar med rumslighet i vissa väderstreck.
- Samspelet mellan grupper av träd, topografi och bebyggelse som skapar rumslighet och ”rum i rummet”.
- Rester efter äldre strukturer, såsom murar, grunder och gångsystem.
- Visuella och funktionella samband mellan äldre bebyggelse, parker och gatusträckningar.
- Respektive trädgårds utbredning och yta.

ARTINVENTERING - TRÄD OCH BUSKAR

På platsen idag varvas äldre växtmaterial från trädgårdarnas bildande med växter som tillkom under både 1800- och 1900-talet samt nyplanterade träd och buskar från modern tid.

I området finns bland annat spår av en allé av almar från 1700-talets barocka trädgårdsideal och fruktträdgården från 1800-talet. Majoriteten av vegetationen på platsen består av vitala äldre almar och fruktbärande träd och buskar.

På den mer kuperade delen i öster i Söderlingska trädgården finns även ett parti med förvildat växtmaterial med sorter som härstammar från de historiska trädgårdarna, bestående av bland annat syren, rosenhagtorn, alm och ask.

NATURVÄRDEN

Vid inventeringen noterades 55 naturvärdesträd. Av dessa är 27 almar, sex äppelträd, sex lindar, fem körsbärsträd, tre päronträd, två askar, en al, en ek, en kastanj, en björk, en pil och en kaukasisk vingnöt. Av dessa uppfyller sju stycken Naturvårdsverkets kriterier för att vara särskilt skyddsvärda träd; sju är jätteträd och två är hålträd. Två av jätteträden har dessutom även utvecklade håligheter. Utöver detta har flera almar i parkens västra del stamdiametrar på över 90 cm.

SAMMANVÄGT RESULTAT

Resultatet av utredningen visar att utredningsområdet har såväl höga kulturvärden som naturvärden. Förutom bevarade strukturer, gångstråk och växtmaterial som har högt kulturhistoriskt värde har flertalet träd bedömts som skyddsvärda eller särskilt skyddsvärda ur naturvärdessynpunkt.

Sammanfattningsvis kan sägas att träd som är skyddsvärda ur natur- och kulturvärdessynpunkt sammanfaller - antingen som utpekade individer eller genom att ett naturvärdesträd bidrar till en kulturhistoriskt värdefull karaktär i området.

Områdets kulturvärden bedöms vara så viktiga och höga och har bäring på både nationell, regional och kommunal nivå. Därför dras också slutsatsen att man i eventuellt kommande vägningar av intressen behöver prioritera kulturvärdena på platsen, då dessa väger mycket tungt.

Rekommendationer inför fortsatt arbete

Utredningen slår fast att de egenskapsbestämmelser som kommunen har presenterat i samrådsförslaget kommer kunna erbjuda ett gott skydd för planområdets kulturvärden. Detta förutsatt att planbeskrivningen kompletteras med tydligare beskrivning av de värdefulla karaktärer samt dess värdebärande komponenter.

Genom föreslagna nya egenskapsbestämmelser kommer även områdets naturvärden kunna ges skydd i plan eftersom träd med natur- och kulturvärden i hög grad sammanfaller. Men de nya bestämmelserna bedöms även kunna möjliggöra att miljöns kulturvärden tillåts vara vägledande, varför nedtagning av naturvärdesträd kommer kunna godkännas om det bedöms vara motiverat ur kulturvärdessynpunkt, exempelvis om ett träd skulle försvåra ett bevarande eller förhindra en åtgärd som skulle kunna stärka eller säkra miljöns värde. Detta bedöms vara viktigt för att möjliggöra en långsiktig och varsam förvaltning och utveckling av området.

Drag att ta fasta på i kommande gestaltning

I kulturmiljöutredningen har de olika karaktärerna i parken analyserats och karterats ut. Karaktärerna bedöms vara lämpliga att bygga vidare på i den fortsatta gestaltningen.

För Gathenhielmska frukt- och prydnadsträdgård bedöms det som positivt och som en hållbar lösning att låta den sena 1800-talskaraktären vara vägledande i kommande gestaltning. Det ses även som angeläget att den västra delen av Gathenhielmska samt Jedeurska trädgården får behålla sin karaktär med drag av engelsk landskapspark med uppvuxna almar och öppna gräsytor.

I Söderlingska trädgården förespråkas att berättelsen som prydnads- och fruktträdgård stärks samt att den vilda, kuperade delen tillgängliggörs genom röjning av sly. När det kommer till nyplantering av växtmaterial i parken skulle svenska kultursorter och svenska naturträd vara lämpliga - gärna bär- och fruktbärande träd och buskar. Här kan sorter som föreslås av POM (*Program för odlad mångfald*) eller sorter med märkningen *Grönt kulturarv* vara bra att utgå från. Att stärka den äldre gångvägen genom att komplettera alléen skulle även vara positivt. Ytterligare åtgärdsförslag och rekommendationer återfinns i utredningens diskussionskapitel.

KULTURVÄRDEN

HISTORIK

1600- & 1700-TALET

Efter Göteborgs grundande 1621 avvecklades så småningom Älvsborgs slott och Majorna förlorade den militärstrategiska betydelse området haft sedan 1300-talet. Anläggandet av den nya befästa staden innebar att Majorna under 1600- och 1700-talen var beläget i stadens utkant. Här fanns stadens uthamn där de djupgående fartyg ankrade för omlastning av varor. En brokig förstadsbebyggelse med låga trähus växte därmed fram på älvstrandens klippor, med vägar och gränder med slingriga och krokiga dragningar, begränsade av den opåverkade topografin.

Under 1700-talet expanderade såväl Göteborgs hamnverksamhet som Majornas befolkning, till följd av sillfiske och ostindiehandel. Hamnen i Majorna växte och skeppsvarven blev fler och större. Bebyggelsen ökade markant och då ingen stadsplan ännu fanns fick den växta oreglerat. Här fanns såväl självbyggda arbetarstugor som herrgårdsliknande boställen för bland andra militärer och redare. Kring huvudstråket Allmänna vägen bosatte sig människor av olika rang och grad ekonomiska medel men ofta med den gemensamma nämnaren att de försörjde sig på näringar kopplade till hamnen och sjöfarten.

Gathenhielmska trädgården

Gathenhielmska huset ligger på den tomt där Amiralitetsvarvet låg (sedermera Gamla varvet) under början av 1700-talet. Tomten förvärvades 1717 av ”kaparekaptenen” Lars Gathenhielm som fick den som donation av kung Karl XII. Att med hot och våld beslagta lasten på utländska skepp var en viktig del av den svenska krigsföringen och Lars och hans hustru Ingela Gathenhielm drev Göteborgs mest framstående kapareverksamhet.

Då Lars Gathehielm avled av sjukdom redan året efter förvärvet av varvet övertogs hans egendom och verksamheter av Ingela, som även under makens tid varit högst involverad i affärerna. Hon hade bitvis drivit dem på egen hand under år när maken var under landsflykt. Då Ingela redan 1720 blev tvungen att lämna ifrån sig varvet erhöll hon som kompensation 1722 privilegier att bland annat bedriva ett repslageri om 46 000 m² på egendomen. Reparebanan med tillhörande byggnader låg belägna på den plats bostadshuset och trädgården senare skulle anläggas, men här fanns även segelmakeri, bryggeri och bageri - allt i Ingelas regi. Reparebanan löpte i nord-sydlig riktning, där Bangatan idag är dragen. Om här vid denna tid fanns någon trädgård under början av 1700-talet vet vi inte.

1744 års karta visar repslageriet samt tomtindelningen längs Allmänna vägen. Reparebanan följer den sträckning som Bangatan senare skulle komma att få. Det Gathenhielmska huset är troligen inte ännu uppfört men en teori är att den mittersta byggnaden är en mindre föregångare som byggdes om och till av Johan Hansson Busck på 1740-talet..

Utsnitt ur *Geometrisk charta över Gamla Elfborgs Ladugård år 1744.*

Dock vet vi att när Ingela gifte om sig några år senare byggde paret en bostad vid Stigbergstorget. Möjligen låg denna på samma plats som nuvarande byggnad, detta är emellertid inte bekräftat.

Efter Ingelas död sålde sonen arvslotten till sin fasters make Johan Hansson Busck. Denne lär ha varit byggherren för den byggnad vi idag känner som Gathenhielmska huset, troligen uppförd på slutet av 1740-talet, som en ståndsmässig sommarbostad.

Troligt är att Hansson Busck i samband med uppförandet av sin sommarbostad också lät anlägga trädgården - alternativt omdana en befintlig. Exakt hur trädgården såg ut vet vi emellertid inte men förmodligen var den vid denna tid utformad strikt och dekorativ med tydlig symmetri och hårt tuktad växtlighet - helt i enlighet med de barocka ideal som då var rådande. Trädgården hade till funktion att vara ett dekorativt komplement till den ståndsmässiga bostaden. Formklippta träd i geometriska former var ett typiskt inslag för att visa på människans kontroll över den vilda naturen.

Väster om trädgården, i anslutning till Jedeurska trädgården, fanns här på 1790-talet en ”kålhage”. Uttrycket kålhage eller kålgård syftar vid denna tid till en odlingsyta för husbehovet av alla sorts grönsaker, med andra ord inte endast kål. Strax norr om odlingslotterna låg en brunn. Framför huset på nuvarande Stigbergstorget, fanns en generös förträdgård.

En av de mindre byggnader som ligger strax öster om huset är daterad till 1700-talet. På platsen där det idag finns en liten vall låg troligen ytterligare en byggnad. Båda utgjorde möjligen del av den forna repslagerimiljön.

Jedeurska trädgården och Pölgatan

Allmänna vägen var under 1700-talet Majornas främsta trafikled. Längs vägen låg ofta krogar och handelsbodar, köpmannagårdar och högreståndsbostäder. Mindre gator ledde upp mot berget där det låg självbyggda små torp för enklare sjöfolk och hantverkare. Miljön med oreglerade småhusbebyggelse i trä längs Pölgatan är idag stadens äldsta bevarade av detta slag. I miljön ingår bland annat Jedeurska huset, med huvudbyggnad uppförd omkring år 1800.

Hur miljön och trädgården här såg ut på 1700-talet vet vi inte med säkerhet men kartan från 1744 visar endast ett fåtal byggnader intill det obebyggda berget mellan reparbanan och det som idag utgör Söderlingska parken.

Söderlingska trädgården

När det som idag utgör Söderlingska parken för första gången anlades finns heller ingen uppgift om. Dock vet vi att det under 1700-talet låg här en ståndsmässig egendom, vid denna tid benämnd ”Vhiloplatsen” i jordeböckerna. Här skulle så småningom kommerserådet och varvsidkaren Carl Bagge bedriva ett oljeslageri under slutet av 1700-talet. Detta faktum lär vara anledningen till att egendomen så småningom fick namnet ”Oljekvarn”. Carl Bagge och hans hustru ingick i den mäktiga Göteborgssocieteten. Med ytterligare en bostad innanför stadsmurarna på Södra Hamngatan lär de ha brukat huset främst som sommarnöje och för representation och fester.

Huvudbyggnaden låg vid denna tid söder om dagens park, på nuvarande Amiralitetsgatan 11. Både söder och norr om huvudbyggnaden fanns vidsträckta trädgårdar. Den norra upp mot Allmänna vägen låg på den plats vi idag benämner Söderlingska trädgården. Under sent 1700-tal lär entrén till trädgården funnits i hörnet vid korsningen Allmänna vägen - Djurgårdsgatan. Stenpelare och gallergrindar utgjorde en tydlig markör för sin ägares ståndsmässighet. En beskrivning av hur trädgården ska ha sett ut under 1700-talet återfinns i C. R. A. Fredbergs *Det gamla Göteborg - Lokalhistoriska skildringar, personalia och kulturdrag. Del 1*, utgiven 1921:

Utsnitt ur karta över reparebanan och Gathenhielmska egendomen 1808. (Utsnitt ur *Karta, ägobeskrivning 1808*)

”Därinne under trädens kronor ledde sandade gångar runt grupperna av bärbuskar och konstgjorda dammar, i vilka feta rudor enligt sägnen summo omkring och trivdes gott. De väl ansade rabatterna lyste med hela den svenska florans brokiga färger, och naturligtvis saknades inte den väldiga reflexkulan av glas på sin pelare mitt i trädgården och inte heller solvisaren på planen framför huvudbyggnaden.”

(Fredberg, 1921, s. 285 ff)

Hur väl denna beskrivning stämmer överens med verkligheten är svårt att veta men då inga detaljerade kartor över trädgården påträffats är detta den bästa beskrivning vi har.

1800-TALET

Ännu under början av 1800-talet hade Majorna en fortsatt lantlig karaktär, med roll som uthamn och med placering i stadens utkant. Karga klippor, oreglerad bebyggelse och hamnverksamhet karaktäriserade fortsatt miljön.

I och med att älven muddrades och Göteborg fick en ny djuphamn under mitten av 1800-talet förlorade Majorna emellertid succesivt sin roll som omlastningshamn. I skuggan av den industriella revolutionen sågs behovet av att staden skulle växa och omvandlas. År 1868 införlivades därmed Majorna i staden och 1878 upprättades en ny stadsplan, där Majorna planlades i rutnät, enligt tidens stadsplaneringsideal. Dynamiten hade blivit uppfunnen och den tidigare svårangripna, kuperade topografin var inte längre ett hinder - bergsknallar kunde sprängas bort till förmån för de raka gatusträckningarna.

Trots omdaningarna fick Allmänna vägen med delar av sin bebyggelse ligga kvar men med skillnaden att Karl Johansgatan anlades och blev den nya huvudleden från 1880-talet. Stora delar av Majorna kom vid denna tid att exploateras med bl a landshövdingehus men området runt Gathenhielmska och Söderlingska behöll sitt utseende under 1800-talets gång.

Gathenhielmska trädgården

Efter en tid av mer eller mindre tillfälliga ägare köptes egendomen av repslagaren Mattias Nicolaus Dahlström år 1846. Egendomen behölls sedan i släkten i över 140 år.

På kartan från 1850 kan vi se hur Gathenhielmska trädgårdens såg ut, troligen till stor del med det utseende den hade när den anlades på 1700-talet. Trädgården hade en symmetrisk uppbyggnad, med kvarterssystem och trädgårdsgångar i rutnät, troligen anlagda vid mitten eller under andra halvan av 1700-talet. Förträdgården lär ha varit omgiven av en stenmur och en rad av lindar, troligtvis hamlade. I trädgården växte då som nu en ek, ett trädslag som var vanligt vid skeppsbyggen och ansågs mycket värdefullt. Norr om huset fanns den tidigare nämnda förträdgården och söder om huset låg en gårdsplan. I rak axel mot huvudbyggnadens fasad fanns en rotunda med planteringar. En liten bod låg placerad i västra delen av trädgården, möjligen är det densamma som står i trädgårdens mittaxel idag. Söder om trädgården sträckte sig de stora ängsmarkerna Banängen ut sig ända ner till Djurgårdskyrkogården.

Under den Dahlströmska eran kom emellertid trädgården att moderniseras. På 1870 års karta ses nya gångsystem med organiska, böljande former i den romantiska trädgårdsstil som nu var på modet. Den engelska parken, där den vilda naturen var förebild, hade fått stort genomslag i Sverige under 1800-talet.

1850 års karta bredvid 1870 år karta illustrerar de förändringar trädgårdarna genomgick under 1800-talets andra hälft. Den Gathenhielmska trädgården genomgick en större förvandling, genom att omvandlats från det franska barocka trädgårdsidealet till den tyska stilen, med organiskt dragna gångstråk men ändå med bevarad symmetri. Till vänster, Stadsingenjörens karta från 1850. Till höger, stadsingenjörens karta från 1870.

Såväl gårdsplanen söder om huvudbyggnaden, gångsystemets mitt- och tväraxel samt rotundan med planteringar låg emellertid kvar i sitt ursprungliga läge. På infartsvägen till egendomen, mellan boningshuset och förträdgården kantades av en allé, möjligen var dessa träd hamlade lindar som idag.

Reparebanan var aktiv och tillverkade rep och trossar fram till Bangatans anläggande under mitten av 1870-talet. På 1888 års karta ses hur bostadshus har uppförts på den södra delen av området där reparebanan tidigare gick och nu planlades även Amiralitetsgatan och breddningen av Djurgårdsgatan.

På 1890-talet visar en tomtkarta att Dahlströmska huset, som ligger mellan Oceanen och Jedeurska huset, tillsammans med en smal och vidsträckt tomt söderut och ner till Amiralitetsgatan blir en egen

enhet. Stora delar av det som idag är allmän park ingick då i denna fastighet, som liksom Gathenhielmska huset ägdes av familjen Dahlström vid denna tid.

Jedeurska trädgården

Jedeurska huset uppfördes någon gång runt sekelskiftet 1800. Troligen anlades någon form av trädgård redan under början av 1800-talet men några källor som kan ge en bild av dess forna utseende har inte påträffats.

Under mitten av 1800-talet ägde regements- och koleraläkaren Johan Niclas Jedeur huset, från vilken huset och trädgården fått sitt namn.

På kartan från 1850 syns en anlagd trädgård strax väster om den Gathenhielmska kålhagen - den Jedeurska trädgården. Raka, anlagda gångar avslutas med något som ser ut som ett lusthus närmast den norra bergsknallen. Gångsystemen förefaller dock inte helt symmetriska även om det verkar ha varit målet. Troligt är att topografin här gjorde trädgården svår att anlägga med de raka vinklar som man önskade. Jedeurska huset hade, liksom grannfastigheten Dahlströmska huset, en förträdgård mot Allmänna vägen. Varken äldre gångsystem eller förträdgård finns idag kvar.

Söderlingska trädgården

Egendomen *Oljekvarn* var i Carl Bagges ägo fram till hans död 1818. Den äldre huvudbyggnaden totalförstördes i en brand under början av 1800-talet, om detta var före eller efter Bagges död förtäljer inte källorna.

Efter Bagges frånfälle tog kapten J. G. Hollstein över egendomen och lät uppföra ett nytt boningshus på platsen. Byggnaden var i uppförd i trä med två våningar och en frontespis, orienterad med huvudfasaden mot Djurgårdsgatan och flankerad av två enklare flygelbyggnader.

När Hollstein så småningom gjorde konkurs år 1839 förvärvades boningshus och trädgård slutligen år 1841 av änkefru Beate Wennberg och därefter genom arv till hennes dotter Laura Söderling, gift med orgelbyggaren J. N. Söderling. Egendomen stannade i släkten i drygt 60 år. Lauras make och hans bror uppförde ett orgelbyggeri i nordöstra delen av trädgården, där några av landets bästa orglar vid denna tid tillverkades. J. N. Söderling ska även ha varit initiativtagare till Slottskogens tillblivelse som folkpark och delar av Söderlingska ängarna ingår idag i Slottskogen. *Oljekvarn*, eller det som sedermera skulle bli Söderlingska ägorna, var under 1700- och 1800-talet stora. De sträckte sig från Allmänna vägen i norr och upp mot kyrkogården och in i det som idag är Slottskogen i söder. Även nuvarande Bangatan (dåvarande Banängarna) ingick under en tid.

Med hjälp av historiska kartor och foton från Stadsmuseets samlingar kan vi få en god bild av trädgårdens utseende under 1800-talets andra hälft. På den grusade gårdsplanen framför boningshuset och mellan flyglarna fanns en rundel med prydliga rosenplanteringar i. Ett målat trästaket markerade skiljelinjen mellan bostadens privata trädgård från den mer offentliga, öppna och grusade gårdsplanen mellan flyglarna. Norr om huset, upp mot

Jedeurska huset längst till höger bredvid Dahlströmska huset till vänster - båda med sina förträdgårdar ännu bevarade. Handkolorerat foto från omkring 1910, fotograf Axel Hartman.

Ingår i Göteborgs staadsmuseums samlingar.

Allmänna vägen, fanns ett rutnät av trädgårdsgångar, kantade av svenska naturträd, fruktträd och tuktad syren. Mellan gångarna fanns gräsytor samt prydnads- och bärbuskar, allt i enlighet med rådande ideal som skapade en lummighet med små rumsbildningar, såväl som det gav långa siktlinjer genom parken längs de raka gångarna.

Mitt i parken, närmast Pölgatans bebyggelse, låg det Söderlingska orgelbyggeriet. Från boningshuset och fram till orgelverkstan ledde en alléprydd gångväg som är synlig än idag. Det Söderlingska orgelbyggeriet, såväl som huvudbyggnaden och flyglarna är emellertid numer rivna. Förutom den bevarade gångstigen med allé i öster minner idag

endast bevarade träd i parken om den forna trädgården. Länge fanns ett stenbord med täljstensskiva kvar på en öppen plan omgiven av prydnadsväxter i den södra änden av allén. Stenbordet lär ha härrört från Carl Bagges tid på *Oljekvarn*. In på 1930-talet fanns fortfarande bordet och en fontän på platsen men det hela försvann i samband med rivningarna och nybyggnationen av HSB-husen på Amiralitetsgatan på 1940-talet.

Bakom Söderlingska huset, angränsande till Gathenhielmska ägorna, ska Backstugan ”Sånga” ha legat. Dess ålder och när den försvann är inte belagt men vid 1940 bör den varit borta.

På 1880-talets karta syns hur breddningen av Djurgårdsgatan och den nya Amiralitetsgatan är planlagd. Den nya gatusträckningen är framdragen strax intill den Söderlingska huvudbyggnadens södra gavel och rakt över den södra flygeln. Djurgårdsgatans nya bredd gjorde även anspråk på delar av trädgården. När breddningen var genomförd på början av 1920-talet var södra flygeln riven och trädgårdens forna symmetriska kvartersindelning var då bruten.

Till vänster, Söderlingska huset och dess trädgård en septemberdag 1885. Träd och syren, raka gångar och välklippta gräsytor bildade en låg vegetation som skapade rikt med rumslighet i kombination med långa siktlinjer längs de raka gångarna.

Till höger, den södra flygeln. och gårdsplanen omkring 1880. Bakom huset ligger det som idag utgör Söderlingska parken.

Ur Göteborgs stadsmuseums samlingar.

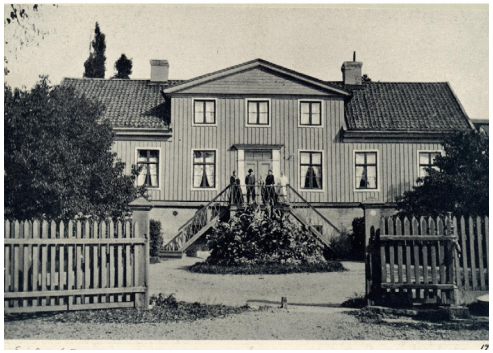

Ovan, Söderlingska huset meed dess rundel och gårdsplanen närmast huset omkring år 1910. Mitten, Djurgårdsgatan med planket mot Söderlingska trädgården till höger i bild 1913. Till höger, Södra flygeln sedd i korsningen Amiralitetsgatan - Djurgårdsgatan innan den revs runt sekelskiftet 1900.

Ur Göteborgs stadsmuseums samlingar.

Till vänster, stenbordet och fontänen i Söderlingska trädgården 1936.
Ovan, backstugan 'Sånga', avmålad 1903 av J A Holmqvist. Denna ansluter väl till den romantiska trädgårdsstil som Söderlingska hade under det sena 1800-talet.
Ur Göteborgs stadsmuseums samlingar.

Söderlingska trädgården sedd från Allmänna vägen under början av 1930-talet. Vid denna tid pågick en hetsk debatt om parkens och Pölgatans varande eller icke varande. Enligt 1933 års stadsplan skulle parken bebyggas med flerbostadshus.
Ur Göteborgs stadsmuseums samlingar.

1900-TALETS FÖRSTA HÄLFT

Runt sekelskiftet 1900 började de kringbyggda bostadsgårdarna med landshövdingehus att dominera när det kom till nybyggnation i Majorna. Fortlöpande realiserades den stadsplan som lagts ut 1878 men fortfarande hade stadsdelen en karaktär präglad av sin arbetarbefolkning, med låg trähusbebyggelse och landshövdingehus.

Under 1930-talet pågick en omfattande rivningsvåg i Majorna, där även byggnaderna vid Pölgatan, Söderlingska och Gathenhielmska hotades av rivning. 1933 års stadsplan innebar bl a bebyggande av Söderlingska trädgården. Debatter och protester mot rivningarna under 1930-talets början föranledde slutligen bildandet av Kulturminnesföreningen Gathenhielm. I spetsen var konstnären Johan Nilsson - make till Gathenhielmska husets arvtagerska Anna Dahlström. Efter stark opinionsbildning mot rivningarna, med nära 9000 namnunderskrifter, kunde slutligen Söderlingska trädgården

Överst, Fotot från 1933 visar Söderlingska trädgården med orgelverkstaden belägen i den låga, långsträckta byggnaden längst till vänster. Trädraden finns delvis kvar än idag men orgelverkstan revs på 1930-talet..
Nederst ses Uno Åhréns nya park från tidigt 1940-tal.
Ur Göteborgs stadsmuseums samlingar.

köpas in av Kulturminnesföreningen år 1936. De övertog även skötseln av byggnaderna längs Pölgatan. Söderlingska huvudbyggnaden kom dock att rivas till förmån för tre flerbostadshus i södra delen av egendomen, uppförda av HSB.

När Anna Dahlström dog år 1941 ärvdes egendomen av hennes kusinbarn Vera Tham. Tham ansökte redan 1943 om att förklara det Gathenhielmska huset som byggnadsminne hos Riksantikvarieämbetet, vilket beviljades. Huset blev därmed ett av landets första byggnadsminnesförklarade hus och även trädgården omfattades av skyddsbestämmelserna.

Söderlingska och Jedeurska trädgårdern

Vid sekelskiftet 1900 sålde arvingarna av Söderlingska egendomen till Carnegieska fastighetsbolaget som i sin tur avyttrade den till Göteborgs stad. Ännu vid 1900-talets början såg trädgården delvis ut som under 1800-talets andra hälft. På foton från tiden kan man se att Söderlingska var omgärdad av höga plank mot Allmänna vägen och Djurgårdsgatan och i norra delen fanns ett lusthus, växthus och drivbänkar.

När Söderlingska huvudbyggnaden och orgelverkstan revs på slutet av 1930-talet omgestaltades trädgården till en allmän park i tidstypisk anda, med plaskdamm, rutschkana och lekytor. Arkitekt var dåvarande stadsbyggnadsarkitekt Uno Åhrén.

Under 1950-talet tog Sjöfartsmuséet Jedeurska trädgården i anspråk för att anlägga ett sjöfartens friluftsmuseum. En ny stödmur i sten ordnades mot Pölgatan och rester efter bland annat ostindiefararen Gustav III och ankarspel kunde beskådas i parken.

Gathenhielmska trädgården

År 1901 byggdes en liten mjölkkiosk på hörnet Bangatan - Stigbergstorget, intill den äldre repslagarbyggnaden som finns kvar i trädgården sedan 1700-talet. Kiosken utformades i samma stil som den intilliggande bygganden, med ett högt, spetsigt tak.

Trädgården verkar under Anna Dahlströms och Johan Nilssons tid ha getts stor omsorg. Ett foto från 1907 visar en ganska avskalad trädgård närmast huset, med ett trästaket som avgränsade gårdsplanen från trädgården med fruktträd och gräsytor. I skriften Svenska hem beskrevs Gathenhielmska trädgården 1937, några år innan Anna Dahlström går ur tiden. Här ges en väsentligt annan bild:

”Den Gathenhielmska trädgården som sträcker sig bakom huset upp mot söder är en levande ljuvlig motsvarighet till de blommande 1600-talsväggarna i matsalen. Den har en nästan tropiskt generös flora, där ett av landets största körsbärsträd och två rikt bärande valnötsträd är särskilt intressanta. Men som kontrast till den sydländskt uppdrivna trädgården stöter man också på ett alldeles ursprungligt bohuslänskt bergsparti med prästkragars och nejlikors mångfald. Under sommarens dignande trädkronor, över gångar som behändigt slingrar sig mellan rosenrabatter, svärdsliljor och aprikoser ligger det så mycket obestämbart, eggande i luften.”

Foto från Gathenhielmska trädgården 1926, med mittaxeln sedd från gårdsplanen framför huset. I bakgrunden ses några av de landshövdingehus som låg här till 1990-talet,

Ur Göteborgs stadsmuseums samlingar.

Foton från 1920-talet, men även från 1940-50-talet när Vera Tham tagit över huset, anas den lummighet som beskrivits i texten. På mitten av 1900-talet syns hur det äldre trästaketet hade då ersatts av ett växtstöd med rundvalvsbågar av järn, (av detta finns en sektion kvar över grusgången i mittaxeln idag). Växtmaterial som troligtvis tillkommit i trädgården vid denna tid utgörs av bland annat gullregn, magnolia, rhododendron, vinbär och buxbom. Den två sistnämnda kan dock vara äldre och ditflyttade, men är dock inte synliga på sin nuvarande plats på foton från 1907.

På ett annat foto från 1930-talet syns hur en köksträdgård anlagts på den upphöjda vall som löper längs med Bangatan, och som troligen utgörs av rivningsmassor från en äldre byggnad från repslageriet. Ett buskage skärmar av köksträdgården från övriga trädgården, vilket de bevarade träd längs vallens kant idag minner om.

Under 1950-talet ska Vera Tham ha anlagt två växthus på tomten, troligen belägna strax söder om Oceanografen på den plats där det än idag ligger ett mindre växthus. På kartor från 1920-talet syns även en byggnad som på platsen för nuvarande växthus, varför exakt ålder inte ha kunnat klargöras.

Tham ska även ha låtit restaurera ett äldre lusthus på tomten, troligen var det det uthuset som idag står i mittaxeln. Uthuset är mycket gammalt och verkar ha flyttats runt i trädgården. På en ritning från 1901 syns en liten byggnad strax söder om Gathenhielmska husets sydöstra hörn, medan det på ett foto från 1900-talets mitt är ser ut att vara placerad på den gamla repslagarvallen. Troligt är att det fick sin nuvarande placering under andra hälften av 1900-talet, möjligen i samband med att den södra delen omvandlades till allmän park.

Fyra nedslag i den Gathenhielmska trädgården under 1900-talets första hälft. Ovan från vänster; år 1907, 1947, 1958 samt slutligen ett foto med okänt årtal.

Samtliga ur Göteborgs stadsmuseums samlingar

Gathenhielmska trädgården under Vera Thams tid under 1940-50-talen. Eken på fotot högst upp i mitten finns ännu kvar och har en uppskattad ålder på upp emot 250-300 år och är med andra ord jämnårig med huset.
På fotot med trädgårdshuset längst ner till vänster anas landshövdingehus i bakgrunden, uthuset ser ut att vara placerat nära Bangatan, på en annan plats än idag..

Ur Göteborgs stadsmuseums samlingar.

1960 - NUTID

Efter Vera Thams bortgång 1970 ärvdes Gathenhielmska huset av hennes barn. År 1987 såldes huset till Göteborgs stad. Planket som skiljer Gathenhielmskas privata del från parken tillkom i samband med stadens förvärv av byggnaden. Den trädrad som växer längs staketet idag är en förvuxen häckpoppel som troligen planterats under mitten av 1900-talet.

Landskapsarkitekten Kolbjörn Wearn tog 1988 fram ett förslag för återskapande av 1700-talsträdgården närmast huvudbyggnaden, detta förverkligades dock aldrig.

År 1996 revs flertalet landshövdingehus som uppförts under slutet av 1800-talet i södra delen av kvarteret. På tomterna uppfördes ett flerbostadshus av tegel samt ett antal radhus. De asfalterade gångstråken i den södra delen av Gathenhielmska tillkom troligen i samband med detta.

Under 2000-talets början har Söderlingska parken rustats upp med ny lekutrustning. Norra delen av parken fungerar som uteservering åt Kafé Zenit och omgärdas av ett lågt buskage.

År 2019 togs ett förslag fram för ändring gällande detaljplans egenskapsbestämmelser. I samband med detta arbete har denna utredning tagits fram för att kartlägga miljöns kultur- och naturvärden.

Överst, HSB-husen nr de var nybyggda på början av 1940-talet. Husen ligger på platsen för den äldre mangårdsbyggnaden till Söderlingska egendomen.
Nederst, parklek i Söderlingska parken 1946.

Foton ur Göteborgs stadsmuseums samlingar.

Ortofoto från omkring 1960. Ännu låg landshövdingehus öster om Bangatan i södra delen av kv. Gathenhielm och i Gathenhielmska trädgården syns fortfarande den mitt- och tväraxeln som minner om den ursprungliga tidiga 1800-talsträdgården. Idag finns endast delar av denna kvar.

Historiskt ortofoto från eniro.se/kartor. Hämtat 2020-04-12.

Djurgårdsgatan och delar av östra parken 1973. Ovan ekonomiska kartan från samma år.

Foton ur Göteborgs stadsmuseums samling.

AVLÄSBARHET

KULTURHISTORISKA BERÄTTELSER

Nedan sammanfattas de kulturhistoriska berättelser som kopplats till respektive delområdet.

Gathenhielmska huset och Reparebanan. Stor egendom som började anläggas under 1700-talets början. Hus och trädgård troligen tillkomna under 1740-talet. Trädgård och Banängarna ingick i ägorna. Under 1800-talets andra hälft omdanades trädgården med ny gestaltning, i samband med att den Dahlströmska ätten tog över egendomen med Reparebanan. Banängarna och södra ägorna uppläts för bostadshus. Reparebanan lades ner och Bangatan fick sin nuvarande sträckning under 1880-talet.

Sedan 1936 ingår hus och det som är kvar av trädgården i det Gathenhielmska reservatet. Hus och trädgård är också förklarat som byggnadsminne sedan 1940-talet.

Pölgatan, eller Ölvägen som den under en längre tid hette, beboddes under 1700- och 1800-talet av arbetare och hantverkare med anknytning till sjöfarten och uthamnen i förstaden Majorna, där Allmänna vägen var den huvudled.

Jedeurska huset uppfördes omkring sekelskiftet 1800. Trädgården anlades troligen i samband med byggnadet av huset. Under mitten av 1800-talet bodde läkare Jedeur i huset, vid denna tid finns kartor på en anlagd trädgård med raka gångsystem i rutnät - om än något oregelbundna.
Sedan 1936 ingår parken i Gathenhielmska reservatet.

Under 1950-talet kom trädgården att upplåtas som ett sjöfartens friluftsmuseum med bl a ankarspel placerade i parken. Initiativet gjordes i Sjöfartsmuseets regi.

Söderlingska egendomen utgjorde var under 1700-talet en herrgårdsliknande anläggning. På markerna i söder fanns under sent 1700-tal en oljekvarn vilket också fick ge namn åt egendomen. Vid denna tid var huset sommarbostad åt bl a den inflytelserike Carl Bagge med familj.

Norr om huset fanns en välordnad trädgård med kvarter och gångar i rutnät. Runt sekelskiftet 1800 brann huvudbyggnaden och en ny uppfördes. Under 1800-talets andra hälft levde orgelbyggare Söderling på egendomen och söder om Pölgatan låg hans orgelverkstad.

Sedan 1936 ingår den Söderlingska trädgården i Gathenhielmska reservatet. 1939 revs samtliga byggnader på den Söderlingska tomten men trädgården omdanades till en allmän park av arkitekt Uno Åhren.

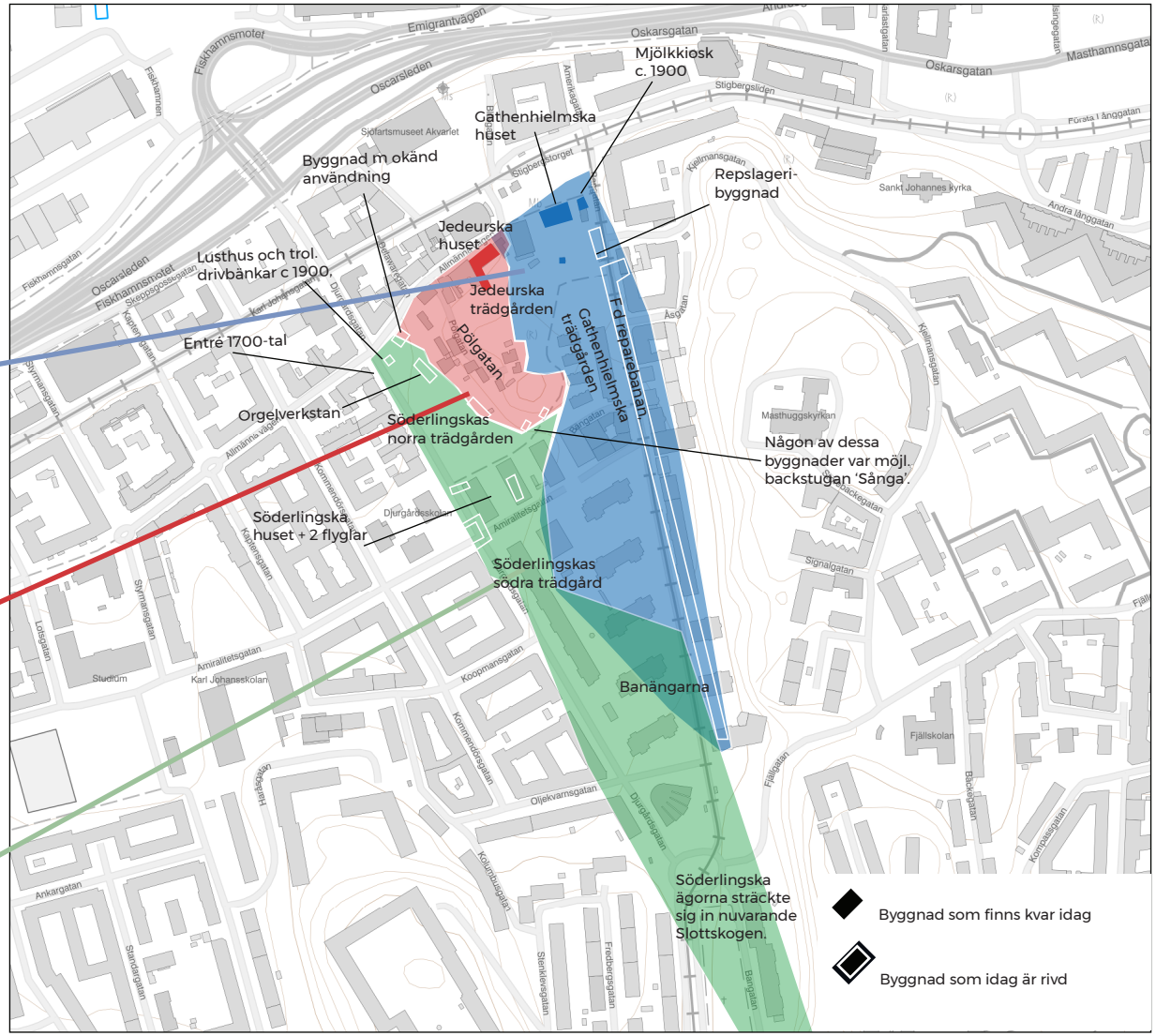

MATRIS - BERÄTTELSER OCH AVLÄSBARHET

I matrisen på denna sida har de kulturhistoriska berättelserna om området sammanfattats under fyra tidsepoker. I första spalten från vänster anges den tidsepok som beskrivs. I de tre efterföljande spalterna beskrivs kortfattat historiken på tre skalnivåer där *Översiktsnivå* motsvarar hela Göteborg, *Lokalnivå* omfattar Majorna och *Objektnivå* beskriver utredningsområdet.

Den sista spalten, *Avläsbarhet*, beskriver hur berättelserna kan avläsas på platsen idag. Fokus har lagts på trädgårdarna och parkernas växtlighet och strukturer men även byggnaderna tas upp, då dessa är utgör en stor del av avläsbarheten inom området.

På nästkommande sida har en historisk kartmatris satts samman för att illustrera de större, strukturella förändringar som skett inom respektive trädgård sedan 1700-talet.

De två matriserna kan läsas separat eller tillsammans, för att skapa förståelse för trädgårdarnas framväxt samt för hur vi kommit fram till resultatet i denna rapport.

*Av utrymmesskäl förkortas benämningen av de olika trädgårdarna i matrisen enligt följande:

Gath. Gathenhielmska
Jed. Jedeurska
Söd. Söderlingska

TIDSEPOK	ÖVERSIKTSNIVÅ	LOKALNIVÅ	OBJEKTNIVÅ	AVLÄSBARHET
1720-1859	1700-talet: Göteborgs betydelse som befäst stad respektive hamnstad med ostindiehandel. 1800-talet: Industriella revolutionen, ångdriften. Ny djuphamn - Skeppbrohamnen. Koleraepidemi.	Majorna som förstad i stadens utkant. Betydelse som stadens uthamn. Allmänna vägen som huvudled. Majorna bebos framför allt av sjöfolk. Brokig och låg trästadsbebyggelse. Längs Allmänna vägen låg krogar, köpmansgårdar och herrgårdsliknande sommarbostäder för militärer, redare och varvsägare. Nere vid vattnet fanns hamnar och varv medan på små gränder söder om Allmänna vägen klättrade självbyggda torp för sjöfolk och hantverkare.	Repslageri anläggs (1720-tal), Gathenhielmska huset byggs (c 1740-tal), trol. inkl. trädgård. Söderlingska egendomen med boningshus och trädgård. Pölgatan med självbyggda stugor uppförda av enkelt sjöfolk. Jedeurska huset uppfört c 1800, bostad åt läkare Jedeur under mitten av 1800-talet.. Både Gathenhielmska & Jedeurska husen har förträdgårdar mot Allmänna vägen. Samtliga 3 trädgårdar har vid 1800-talets mitt gångar i rutnät med strikta kvarter och geometriska former, samt med rotundor och små lusthus.	Gath.* huset samt en lägre, intilliggande byggnad. Gath.trädgårdens form och utberedning, såväl öppna parken som den slutna delen. Den stora eken vid Gath.* husets sydöstra hörn. Den upphöjda repslagerivallen intill Bangatan. Bangatans sträckning som markerar reparebanan. Delar av gångsystemet inom Gath.* och Söd.* trädgårdarna. Allmänna vägens och Pölgatans sträckning och merparten av bebyggelsen runt Pölgatan. Söd.* och Jed.* trädgårdarnas form och utbredning. Trol. vissa av almträden inom området.
1860-1899	Ny stadsplan. Fortsatt muddring av älven och anläggande av djuphamnar. Järnvägsbygge, renhållning och electrifiering. Utbyggande av brand- och polisväsende såväl som skolor. Landshövdingehus och stenstadsbyggande.	Införlivning av förstadsområdena och 1978 års stadsplan över Majorna med gator i rutnät. Bangatans framdragning. Karl Johansgatan ny huvudled. Ökat institutionsbyggande (så som skolor och kyrkor) i sten.	Omdaning av Gathenhielmska trädgården - upplösning av det strikta kvarteren och gångstråk får en mer organisk dragning. Orgelverkstad i Söderlingska trädgården. Repslageriet läggs ner på 1870-talet - bostadshus på södra delen av trädgården och Bangatan dras. Förträdgårdarna tas bort.	Vissa av fruktträd (äpple, päron, körsbär) i den Gath.* trädgården. Trol. vissa av ädellövträden inom området. Rester efter stenmurar mellan Gath.* och Jed.* trädgårdarna och uthuset i Gath.* trädgården är åtminstone från denna tid, möjligen äldre. Ytterligare hus längs Pölgatan.
1900-1959	Fortsatt expendering och förtätning. Lilienbergs stadsplan. Bostadsbrist och låg boendestandard leder till rivningar och ökat byggande. Första och andra världskrigen. Trafikplanering och ökad bilism. Folkhemsbyggande och ABC-staden.	Fortsatt institutionsbyggande i sten. Stort bostadsbyggande, bl a av Ladugårdsängen. Först landshövdingehus och kringbyggda bostadsgårdar med trädgårdar. Sedan friliggande lamellhus i park med planerade lekytor blandad med vild grönska och bergidagen. Slottskogen blir allmän folkpark.	Söderlingska säljs till Göteborgs stad tid. 1900-tal, delar av de södra ängarna inlemmades i Slottskogen. Ett femvåningshus i sten (Skandalhuset) byggs intill Gathenhielmska 1902 men rivs 1938 och Ocenografen uppförs. Gathenhielmska ärvs av Vera Tham 1941 och blir byggnadsminne 1943. Gathenhielmska kulturminnesföreningen bildas - området blir Kulturreservat. Söderlingska blir allmänn park - omdanas av Uno Åhren. Rivning av Söderlingska husen och nya HSB-hus i södra delen. Jedeurska trädgården blir till ett sjöfartens friluftsmuseum på 1950-talet.	Stenmur i Jed.* trädgården samt friluftsmuseet. Söd.* parkens funktion som allmän park, med gångstråk och buskage mot Djurgårdsgatan. Träd längs vallen mot Bangatan (tysklönn, alm) samt körsbär, röda vinbär, syren, schersmin samt rhododendron i Gath.* trädgården. Växthus i Gath.* trädgården är åtminstone från denna tid, möjligen äldre.
1960-nutid	Miljonprogrammet, fortsatt rivningsvåg av äldre stadsbebyggelse. Bevarandedebatt, ockupations- och 68-rörelsen. Oljekris. Nedläggning av varvet.	Sanering och rivning. Stora bostadskomplex uppförs i Majorna Gentrifiering - från arbetarstadsdel till välansedd och attraktiv stadsdel, med Allmänna vägen och landshövdingehusen som sinnebild för Majorna.	Ny miljonprogramsbebyggelse längs Bangatan, på de f d Banängarna. Gbg stad förvärvar Gathenhielmska 1987, bygger träplank mot parken. Ny DP 1994 med skyddsbestämmelser för bebyggelse och park. Rivning av landshövdingehus 1996 och nyuppförda flerbostadshus/radhus söder om Gathenhielmska parken. Nya asfalterade gångstråk.	Bebyggelse söder om Gath.*. Häckpoppel längs planket samt vinbär, syren och valnötsträd i Gath.* De allmänna parkytornas karaktär och utseende, m. asfalterade gångstråk på tvären genom Gath.* och skulpturer i trä, tegel och brons. Söd.* parkens lekpark, träd i västra delen samt Café Zenits uteservering. Markbeläggningen längs Pölgatan. Berberis, oxbär och syren i Jed.* trädgården.

MATRIS - HISTORISKA KARTOR

Årtal karta	Gathenhielmska	Jedeurska	Söderlingska
1744-1808	(1808)	(1744)	(1744)
1850			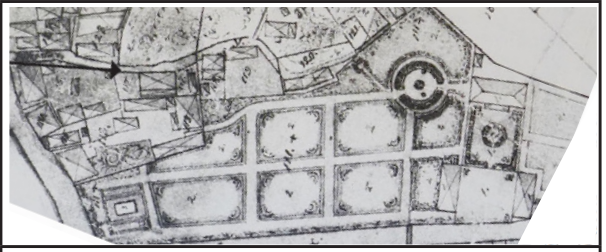
1872			
1880-tal			

Årtal karta	Gathenhielmska	Jedeurska	Söderlingska
1901			
1921			
1973	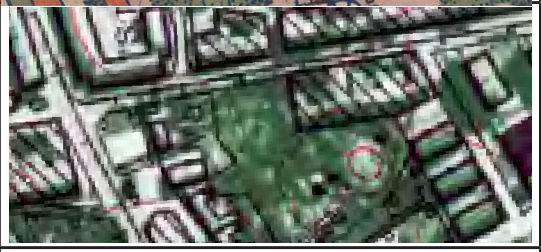		
Nutid			

GRÖNA KULTURVÄRDEN - TRÄD OCH BUSKAR

Gathenhielmska trädgården

Trädgården som finns idag har länge varit förfallen och igenvuxen. Men trots detta finns spår från flera olika tidsepoker. Trädgården består av två delar, den stängda delen närmast boningshuset och den öppna som idag ingår i det offentliga parkrummet.

Spåren från hur trädgården såg ut när den bildades under 1700-talet är i prinicip borta. Ur dagens växlighet kan man dock finna spår i form av formklippt buxbom och några få individer av äldre träd, exempelvis en stor ek intill byggnaden och en alm i södra delen av parken. Öster om boningshuset står fem hamlade lindar vilket går hand i hand med 1700-talets barocka trädgårdar. Dessa är dock betydligt yngre, troligen planterade under 1900-talets senare hälft.

Det mesta av trädgårdens vegetation härstammar från senare delen av 1800-talet och tidigt 1900-tal. Tidstypiskt växtmaterial från denna period som påträffas i trädgården är olika frukt- och bärträd såsom äpple, päron, körsbär och krikon samt de vanliga svenska trädsorterna så som alm och lönn. Intill växthuset står en gran som även den blev populär under tidsperioden. Andra för 1800-talet tidstypiska arter som finns i trädgården idag, men som troligen tillkom under Anna Dahlströms period (1910-1940) är körsbär, röda vinbär, syren, schersmin samt rhododendron. Trädgården har i närtid kompletterats med valnöt och ytterligare syrenbuskar. Detta går i linje med såväl den sena 1800-talet som det tidiga 1900-talets populära växtmaterial.

I öster, på vallen efter en av de nu rivna repslageribyggnaderna, dominerar uppväxt sly i form av bland annat tysklönn, alm och snöbär. Av den kökträdgård som ska ha legat här på 1930-talet minner idag endast omgärdande träd om. En ny kökträdgård har istället anlagts i närtid väster om vallen med vinbärsbuskar och krusbär.

I västra delen av den privata trädgården finns nu bland annat en naturlik plantering med inslag av framförallt äldre almar. På flertal av dessa slingrar sig murgröna högt upp i kronorna. Detta skapar en lummiga och nästan mystisk plats med en tydlig känsla av historia. Denna karaktär kan härledas till den engelska landskapsparken som gjorde sitt intåg i Sverige i samband med romantiken under 1800-talets början. Denna trädgårdsstil hade den vilda och otuktade naturen som förebild, med stora landskapsrum, slingrande stigar. Här var växelverkan mellan ljus och mörker viktig, med stora gräsytor och skogsdungar - och gärna med pastorala inslag såsom en övervuxen ruin.

I den öppna delen av trädgården, väster mot Jedeurska, växer äldre individer av alm, lönn, kastanj med inslag av schersmin och syren. Denna del ansluter till karaktären i den västra delen av den privata trädgården. Det ojämna markunderlaget och markskikt av gräs och sten ihop med de höga träden gör att platsen känns naturlig och fridfull.

Längs med planket, som avgränsar den slutna trädgården mot den allmänna delen av parken, sträcker sig ett tiotal mugrönstäckta popplar upp, troligtvis planterade under 1900-talets senare hälft som häck.

Jedeurska trädgården

Trädgården angränsar till de två större trädgårdarna på var sin sida. Området består av trädgårdar till de olika boningshusen samt friväxande vegetation som sprider sig upp mot bergsknallen i syd. Den största delen av vegetationen här har utvecklats och förändrats under 1900-talets gång med exempelvis rödbladig berberis, oxbär och syren. Inslag av äldre växtmaterial kan förekomma men är inte tongivande.

Från 1800-talet finns spår av några äldre individer av alm som växer längs med Pölgatan och ansluter till den mer naturlika parkkaraktren i västra delen av Gathenhielmska.

Upp på berget har växtmaterial från området spridit ut sig fritt och oreglerat. Vegetationen består till största delen av syren men det finns även inslag av rosenhagtorn, ask, rosbuskar och oxbär. I sluttningarna ner mot resterande parkområde finns sly och upväxta träd av alm och ask.

Söderlingska trädgården

Trädgården består av uppväxta träd och gräsytor samt en större lekplats.

Trots att parken gått igenom stora förändringar sedan dess bildande kan man idag finna spår från den den strikta franskinspirerande trädgården från 1700-talet. I södra delen löper en bevarad gångväg med längsgående trädplantering av alm. Denna allé sträckte sig ursprungligen från Allmänna vägen söderut mot Söderlingska boningshuset. Idag finns ett flertal av dessa träd kvar. I norra delen delar av parken finner man även här träd som härstämmar från 1700-talet.

Resterande växtmaterial är till stor del planterat under 1900-talets senare hälft.

Hamlade lindar, planterade efter 1960-talet.

Alm, 1700-tal.

Ek, 1700-tal.

Buxbom, tidstypiskt för det strikta 1700-talet trädgårdsideal.

Malus, från 1800-talets senare hälft

Pyrus, från 1800-talets senare hälft

Almar med murgröna - naturlik park i väst. Jedeurska i bakgrunden.

Prunus.

Allé med alm söderlingska parken.

Särskilt skyddsvärda träd och buskar

Samtliga träd och buskar har inventerats och finns representerade i den shape-fil som levereras som en bilaga till denna rapport. I denna text tas endast de individer som kan behövas vägas in vid ändringem av detaljplanen.

Skyddsvärda individer ur kulturmiljösynpunkt presenteras i kartan till höger.

LEGEND - SYMBOLER

- Quercus, Ek
- Pyrus, Päron
- Malus, Äpple
- Ulmus, Alm
- Salix, Pil
- Aesculus, Kastanj
- Prunus, Körsbär
- Kaukasisk vingnöt

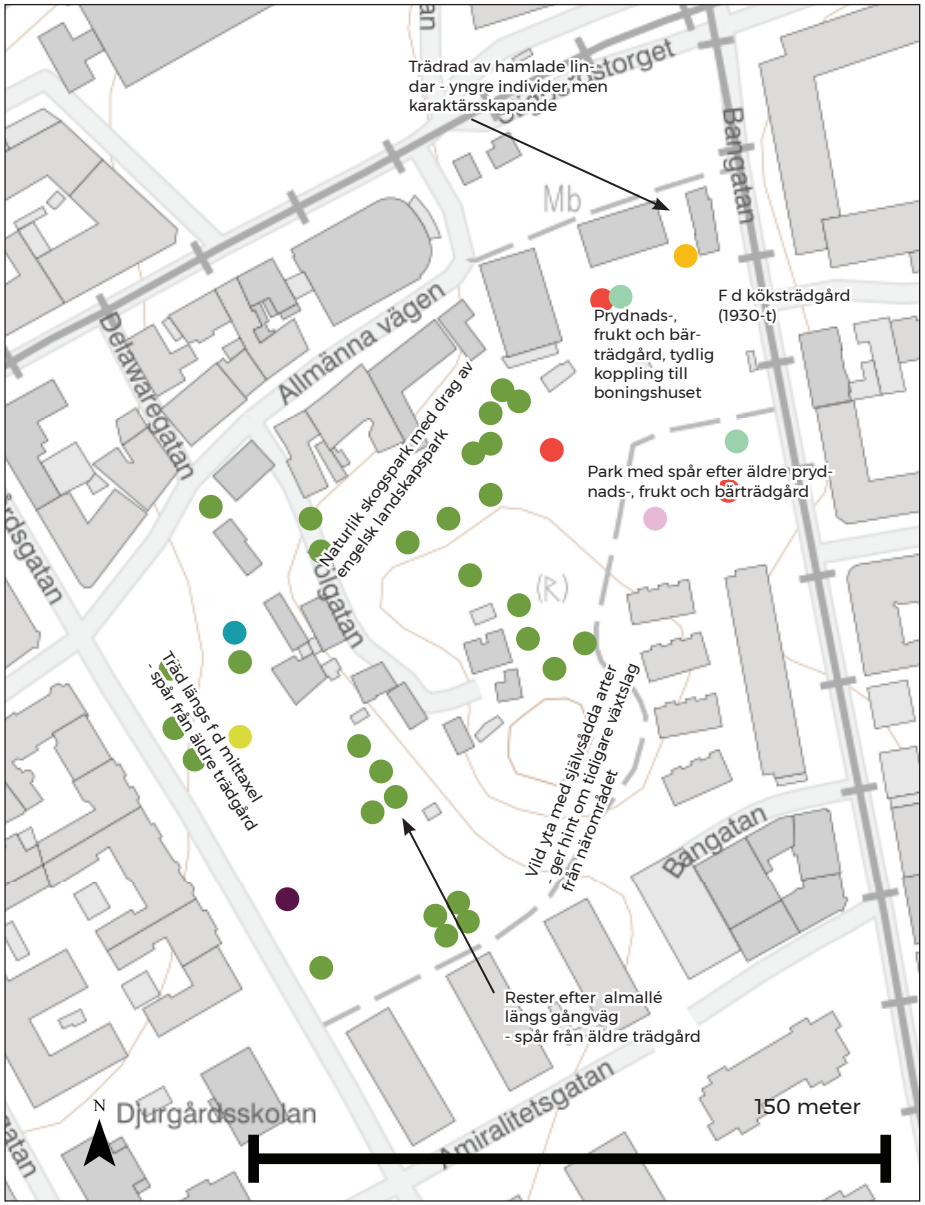

Karta över karaktärerna och särskilt skyddsvärda träd och buskar ur kulturmiljösynpunkt.

VÄRDEBÄRARE I MILJÖN

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Utredningsområdet med Söderlingska, Jedeurska och Gathenhielmska trädgårdarna utgör en för Majorna och Göteborg viktig kulturmiljö med omistligt kulturhistoriskt värde. I miljön går att utläsa flertalet berättelser som sträcker sig mycket långt tillbaka i tiden, vilket gör miljön unik då endast ett fåtal objekt i hela staden berättar om samma tidsepok (1700-talet). Miljön berättar bland annat om de herrgårdsliknande anläggningar med tillhörande trädgårdar som låg söder om Allmänna vägen under förstadsepoken. Att utredningsområdet utgörs av såväl miljöer för högre ståndspersoner som Majornas arbetarbefolkning gör den särskilt märkvärdig.

Parkens värdefulla komponenter tillsammans med den välbevarade 1700- och 1800-talsbebyggelsen och de reglerade och oreglerade gatusträckningarna är del av det stadsrum som utgör entré för stadsdelen Majorna. Genom Gathenhielmska reservatet presenteras stadsdelens historia på ett pedagogiskt och representativt sätt. Men här finns förutom höga dokumentvärden också höga upplevelsemässiga värden, där uppvuxna ädellövträd och äldre fruktträd och buskage utgör viktiga komponenter. Därför bedöms utredningsområdet ha såväl riksintressegrundande som höga lokala och allmänna kulturvärden.

Det gröna kulturarvet

Genom växtlighet i form av träd och buskar berättar området om sin tid som privata trädgårdar och högre ståndsmiljöer, under den tid då Majorna hade en betydligt lantligare karaktär. Frukt- och bärträd tillsammans med uppvuxna ädellövträd visar på de olika trädgårdskaraktärer och ideal som varit rådande under olika tidsepoker. Dessa förstärker avläsbarheten av de äldre gångsystem och kvartersindelningar som funnits, men bidrar framför allt med starka upplevelsevärden, då platsen har en tydlig karaktär av uppvuxen och bitvis halvvild historisk trädgård/park.

Växtmaterialet i den Gathenhielmska trädgårdens slutna del innehar ett särskilt värde som viktig beståndsdel i byggnadsminnets helhetsmiljö. Även om delar av beståndet av träd och buskar här har tillkommit under 1900-talet är de sammantaget mycket viktiga för miljöns kulturvärde. Här finns dock stor möjlighet att stärka värdet, genom vård och fortsatt upprustning.

UTTRYCK FÖR PARKERNAS KULTURVÄRDEN

Gathenhielmska trädgården (slutna delen)

- Trädgårdens äldsta bevarade strukturer i form av rester efter det äldre gångsystemet med mittaxel. Resterna/vallen efter rivd repslageribyggnad.
- Visuella (siktlinjer) och funktionella (stråk/gångvägar) samband med Gathenhielmska parken, Stigbergstorget, Bangatan och äldre bebyggelse längs Allmänna vägen och Pölgatan.
- Karaktären av historisk trädgård med såväl tuktad som lummig växtlighet, gångsystem och växtmaterial som korresponderar väl med huvudbyggnaden formspråk.
- Trädgårdens rumslighet med flera rum i rummet - gårdsplanen, frukt- och prydnadsträdgård, kökträdgård och naturlik skogspark, med drag av engelsk landskapspark.
- Tydlig avgränsning mellan gårdsplanen strax söder om huvudbyggnaden och själva trädgården.
- Rester efter äldre markbeläggning/kullersten runt byggnaden samt pollare med infästa kedjor (även framför byggnaden på torget).
- Grindstolpar i natursten och grind norr om byggnaden. Smidesstaket med franska liljor mot Jedeurska trädgården.
- Uthus med hög men ej fastställd ålder samt växthus från 1900-talets början. Repslageribyggnad (1700-t) samt mjölkkiosk (c år 1900) öster om boningshuset.
- Trädraden med hamlade lindar samt fruktträd, den stora eken och almar.

Gathenhielmska parken (öppna delen)

- Trädgårdens utbredning och de äldsta bevarade strukturer i form av rester efter det äldre gångsystemet med mittaxel.
- Funktionella och visuella samband (vägar, vyer och siktlinjer) med Bangatans sträckning, bebyggelsen runt Pölgatan och med Gathenhielmska huset.
- Den synliga och opåverkade topografin med bergsknallar och utsiktspunkter på berget.
- Rester efter murar och grunder.
- Spår efter trädgårdens historiska karaktärer, med fruktträdgård respektive naturlik skogspark, med drag av engelsk landskapspark.
- Äldre frukt- och bärträd. Almar av hög ålder - särskilt intressant är det jätteträd (alm) som står invid tomtgränsen och den äldre mur som skiljde Dahlströmska husets tomt från Gathenhielmska.

Jedeurska trädgården och Pölgatan

- Byggnader med tillhörande små trädgårdar längs Pölgatan och Allmännavägen.
- Pölgatans sträckning samt gräsytor och platsbildning längs gatan. Granitblock och gatubeläggning med smågatsten.
- Visuella och funktionella samband med äldre bebyggelse längs Pölgatan, Allmänna vägen samt med Gathenhielmska och Söderlingska trädgårdarna.
- Jedeurska trädgårdens karaktär av naturlik skogspark, , med drag av engelsk landskapspark. Viktiga är uppvuxna lövträd, gräsytor och naturligt tillskapad rumslighet, med träden som bildar ett tak och berget och byggnaderna som avgränsar mot mer öppna stadsrum intill.
- Stödmuren i sten från 1950-talet.
- Den synliga och opåverkade topografin med bergsknallar och utsiktspunkter på berget.
- Rester efter murar.
- Almar av hög ålder.

Söderlingska trädgården

- Gångvägar med grus/ljust stenmjöl och öppna gräsytor.
- Den äldre, trädkantade gångvägen i områdets sydöstra del.
- Den synliga och opåverkade topografin med bergsknallar och lummig växtlighet som skapar rumslighet åt öster tillsammans med reservatets bebyggelse.
- Rester efter äldre murar och grunder.
- Visuella och funktionella samband med äldre bebyggelse längs Pölgatan, Allmänna vägen och Djurgårdsgatan samt med övriga parken åt öster.
- Stenpollare vid ingångarna och kantsten av rund natursten.
- Parkens utbredning och yta, begränsad av och i kontakt med gatusträckningarna Allmänna vägen och Djurgårdsgatan.
- Ädellövträd av hög ålder (alm, lind, pil, ask) samt enstaka inslag av fruktträd.
- Funktionen som lekplats, med kontinuitet som rum i staden skapat för barn sedan 1940-talet.
- Visuell koppling mellan HSB-husen i söder och parken, där husen passats in i miljön på ett för 1930-40-talet tidstypiskt sätt.

Jämförande foto Gathenhielmska huset med trädgård 2020 (överst) och 1958 (nederst).

KARTA ÖVER VÄRDEBÄRARE

Strukturer och bebyggelse

Kartan syftar till att ge snabb åtkomst och förståelse för utredningsområdets kulturvärden och deras läsbarhet. Färgskrafferingarna visar från vilka tidsepoker byggda strukturer (hus, gångsystem, gatusträckningar mm) härör inom området och i dess omedelbara närhet.

Träd och buskar

På kartan på nästa sida visas en liknande illustration, men här visas de kulturhistoriska trädgårdskaraktärerna samt de invider som bedömts särskilt skyddsvärda ur kulturmiljösynpunkt.

LEGEND - TIDSEPOKER

- 1700 - 1859
- 1860 - 1899
- 1900 - 1939
- 1940 - 1960
- 1960 - 2020

LEGEND - SYMBOLER

- Platsbildning
- Byggnad
- Väg/gångväg
- Rest efter rivd byggnad
- Ägogräns/staket
- Mur/grund
- Entré

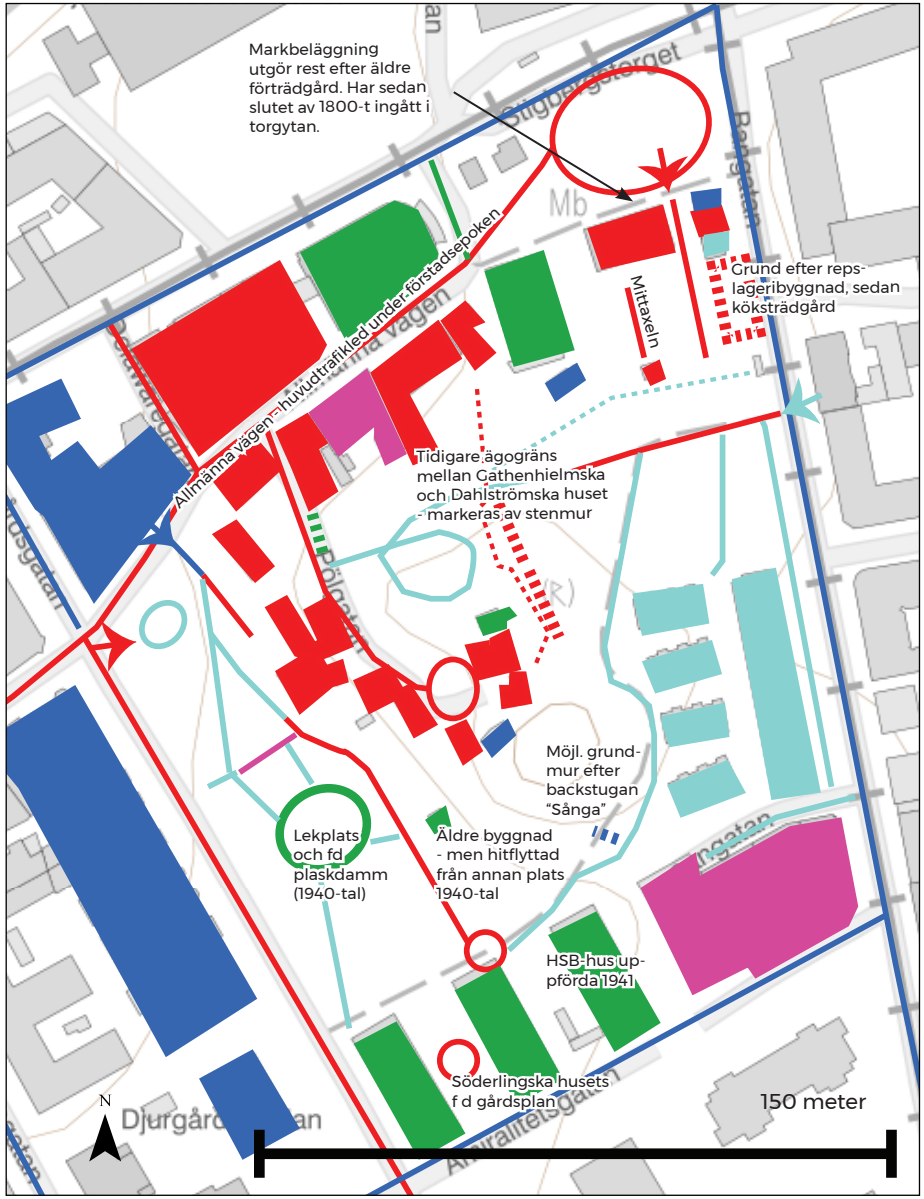

Karta över när olika byggda strukturer (hus, gångsystem, gatusträckningar mm) har tillkommit inom området och i dess omedelbara närhet.

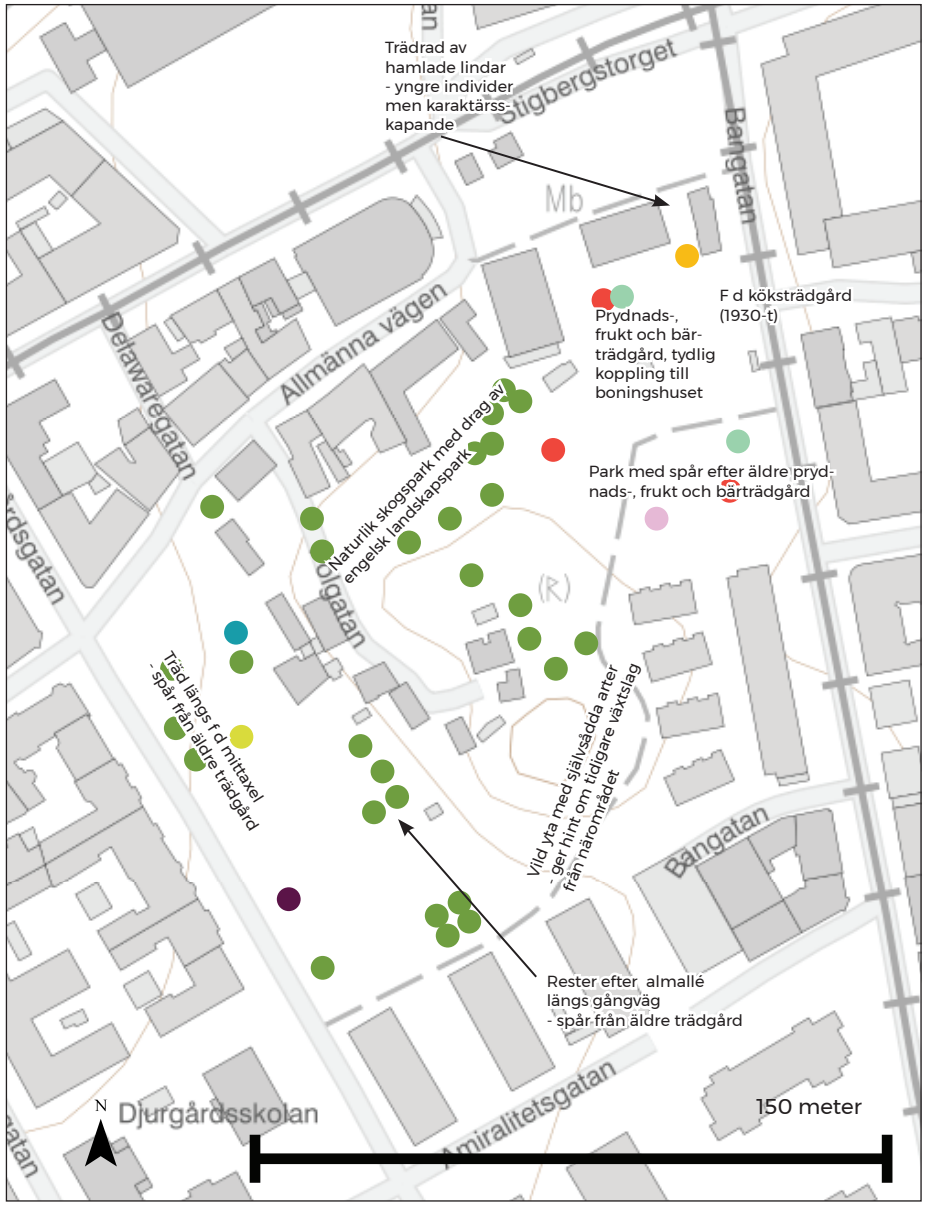

LEGEND - SYMBOLER

- Quercus, Ek
- Pyrus, Päron
- Malus, Äpple
- Ulmus, Alm
- Salix, Pil
- Aesculus, Kastanj
- Prunus, Körsbär
- Kaukasisk vingnöt

Karta över karaktärerna och särskilt skyddsvärda träd och buskar ur kulturmiljösynpunkt.

NATURVÄRDEN

NATURVÄRDEN OCH BIOTOPSKYDD

NATURVÄRDESINVENTERING

Vid inventeringen noterades 55 naturvärdesträd. Av dessa är 27 almar, sex äppelträd, sex lindar, fem körsbärsträd, tre päronträd, två askar, en al, en ek, en kastanj, en björk, en pil och en kaukasisk vingnöt. Av dessa uppfyller sju stycken Naturvårdsverkets kriterier för att vara särskilt skyddsvärda träd; sju är jätteträd och två är hålträd. Två av jätteträden har dessutom även utvecklade håligheter. Utöver detta har flera almar i parkens västra del stamdiametrar på över 90 cm.

Kring höjden i parkens sydöstra del finns ett stort antal ädellövträd, av framförallt alm men även lönn och ask, som inte uppfyller kriterierna för naturvärdesträd men är viktiga efterföljare till de äldre träden. Många av dessa träd är omkring 50 cm i diameter och kan med tiden bidra till ekologisk kontinuitet när de äldsta träden dör. I detta område, som har lite mer naturlig karaktär, finns även en stor andel bärande och blommande buskar/träd av bland annat fläder, syrén, hägg och rönn. Även vid den öppna gräsmattan öster om höjden finns många äldre syrén- och fläderbuskar. Blommande och bärande buskar är av stor betydelse för den biologiska mångfalden eftersom de ger föda åt fåglar och pollinerande insekter.

En rödlistad art knuten till träden noterades vid inventeringen, stare, vars bon observerades i två av hålträden. Stare är rödlistad som sårbar (VU) eftersom populationen minskat med nästan 50% de senaste 15 åren, förmodligen på grund av en kombination av förändringar i jordbruket och jakt under flyttningen. Det bör också nämnas att många av träden är bevuxna med murgröna, som är fridlyst i Västra Götalands län enligt 8 § artskyddsförordningen. Vid verksamheter där syftet är ett annat än att ta bort de fridlysta växterna krävs det dock en risk för påverkan på den skyddade artens bevarandestatus i området för att utlösa förbuden i artskyddsförordningen, vilket inte bedöms vara fallet här eftersom arten med största sannolikhet har spritt sig från trädgårdsplanteringar.

I parkens sydligaste hörn finns en grov lövlåga, ca 80 cm i diameter, uppstyckad i två delar, som kvalificerar som övrigt skyddsvärt träd enligt Åtgärdsprogrammet. Vid lekplatsen finns även en stubbe av alm med ett fåtal levande skott och en stor hålighet i mitten. Dessa träd utnyttjas flitigt av parkens barn men är även viktiga för den biologiska mångfalden, då grov död ved är en bristvara i landskapet, och bör fortsatt sparas.

BIOTOPSKYDDADE OBJEKT

I parkens södra del finns en rad med almar som ursprungligen planterats som en allé. På grund av att några av träden inte längre står kvar är denna trädrad vid första anblick inte längre en tydlig allé, men bedöms ändå omfattas av det generella biotopskyddet eftersom fem träd fortfarande finns kvar.

För att omfattas av biotopskyddet ska en allé bestå av minst fem lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Det finns inte angivet något största eller minsta inbördes avstånd mellan enskilda alléträd i definitionen för alléer, utan detta får avgöras från fall till fall (Naturvårdsverket 2014).

Eftersom dessa raden med almar ursprungligen planterats som en allé bedöms de därför fortfarande omfattas av biotopskyddet, trots att det nu finns en betydande lucka emellan dem

Den mycket gamla ek som står invid Gathenhielmska huset.

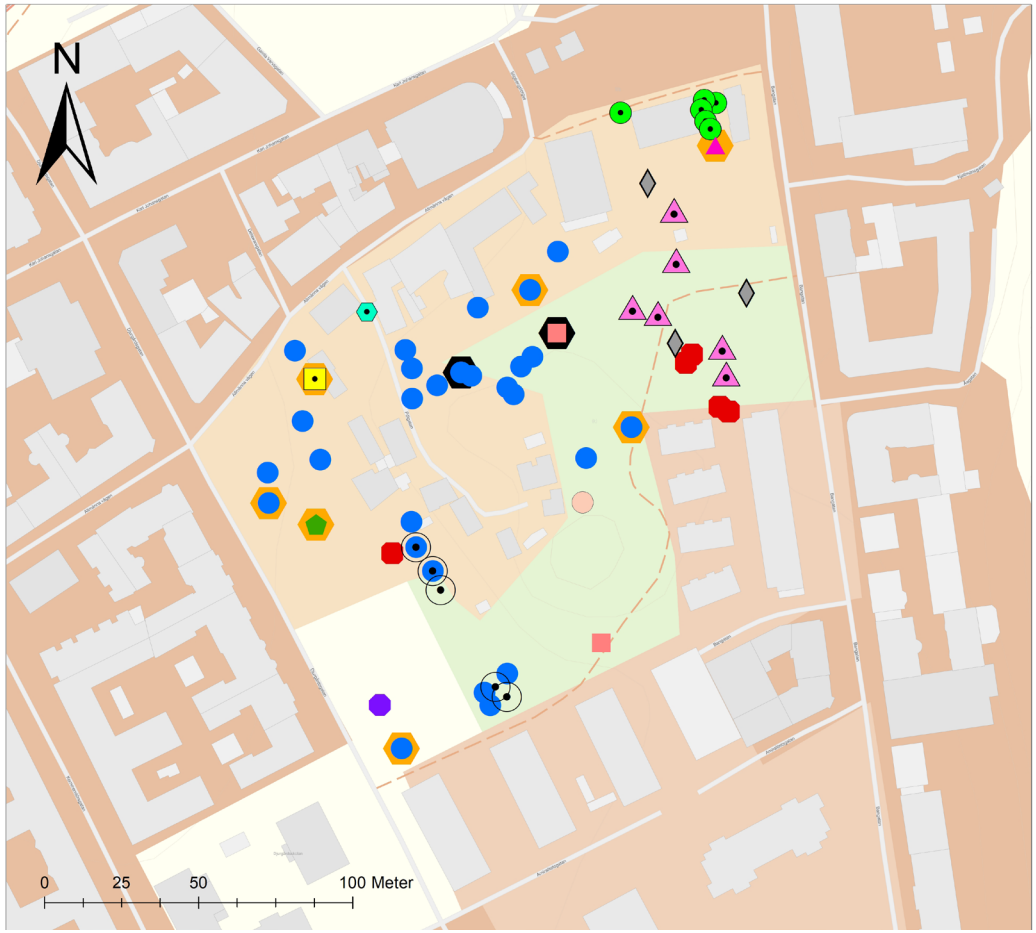

Skyddsvärda träd
- Al
- Alm
- Ask
- Björk
- Ek
- Kastanj
- Kaukasisk vingnöt
- Körsbär
- Lind
- Pil
- Päron
- Äpple

Särskilt skyddsvärda träd
- Jätteträd
- Hålträd
- Alleträd

Skyddsvärda träd ur naturvärdessyn-punkt inom planområdet. Karta: WSP

Skyddsvärda träd

Alla träd (såväl stående individer som liggande eller döda) som är ≥ 0,4 meter på det smalaste stället upp till brösthöjd alternativt från stambas räknas som skyddsvärda. För liggande avbrutna stammar gäller ≥ 0,4 meter vid brottställe.

Särskilt skyddsvärda träd

Vid inventering av särskilt skyddsvärda träd ligger fokus på att identifiera träd av särskild betydelse för biologisk mångfald och ekologisk funktionalitet. Det kan exempelvis röra sig om hålträd, grova träd eller andra gamla träd där det finns naturvårdsarter, blommande/bärande träd, träd med mulmbildning etc.

Jätteträd – träd ≥ 1 meter i diameter på det smalaste stället upp till brösthöjd (brösthöjd = 1,3 m över marken).
Mycket gamla träd – gran, tall, ek och bok äldre än 200 år, övriga trädslag äldre än 140 år.
Grova hålträd – träd ≥ 0,4 meter på det smalaste stället upp till brösthöjd med utvecklad hålighet i stam (eller gren).

DISKUSSION

NATUR- OCH KULTURVÄRDEN I SAMVERKAN

Utredningsområdet erbjuder ett tydligt och pedagogiskt exempel på hur natur- och kulturvärden samverkar i en historisk park eller trädgård. Samtliga av de träd som utpekats ut som bevarandevärda ur kulturvärdessynpunkt är också utpekade som särskilt skyddsvärda ur naturvärdessynpunkt. Ytterligare träd/buskar som pekats ut som skyddsvärda i naturvärdesinventeringen är sådana som stärker en kulturhistoriskt värdefull karaktär i området, och på så vis sammanfaller bevarandeintressena väl med varandra.

Tydligast illustreras detta samband av jätte- och hålträden, som både erbjuder en stor artrikedom, med många betydelsefulla arter och pollinatörer knutna till dem. Samtidigt bidrar de till områdets estetiska värden, ger karaktär åt det och manifesterar dess höga ålder på ett pedagogiskt sätt.

Även blommande och fruktbärande träd och buskar är viktiga ur både kultur- och naturvärdessynpunkt. Samtidigt som de berättar om parkens tidigare funktion som privat trädgård så fyller de även en funktion för fåglar och pollinatörer som lever av träden. Därtill har dessa träd och buskar, liksom samtliga uppvuxna lövträd inom området, en estetisk och rumsskapande inverkan på området som uppfattas som positiv för stadsbilden och stärker upplevelsen av dess tidsdjup. Växtligheten bidrar med en estetik och stärker områdets funktion som rekreationsområde.

KULTURELLA EKOSYSTEMTJÄNSTER

Naturens ekosystem bidrar med produkter och tjänster som skapar välfärd och livskvalitet för oss människor. Detta brukar förklaras med begreppet *Ekosystemtjänster*, vilka kan delas in underkategorierna *stödjande, försörjande, reglerande* och *kulturella ekosystemtjänster*. Den första kategorin är en förutsättning för de övriga, här i ingår exempelvis fotosyntesen. Den andra och tredje kategorien handlar om till exempel om matproduktion, luftrening eller rent dricksvatten. Många av oss är väl medvetna om dessa tjänster som naturen bistår människan med. Inom planering och byggnade blir det vanligare och vanligare att man uppmärksammar dessa delar genom att exempelvis använda grönska och grönytor som bullerreducering, för hantering av dagvatten eller för att främja artrikedom och pollinatörer.

Den sista kategorin - *kulturella ekosystemtjänster* - är dock något som man i stadsplanering därimot är mindre van att identifiera och värna. De kulturella tjänsterna bygger oftare på de mjuka värden som naturen bidrar med och är därmed svårare att kvantifiera än övriga tjänster. Det kan handla om estetik, stadsbild, rekreation och hälsa, turism eller andlig inspiration. Kulturarv är även ett viktigt ben i denna kategori. Parker och trädgårdar med höga kulturvärden berättar om en svunnen tid och om människans syn på naturen under olika tidsepoker. De skapar ett sammanhang för människan och manifesterar vår bild av historien.

I denna utredningen har det tydliggjorts att området innehar såväl höga kulturvärden som naturvärden, vilket ger goda indikationer om att området bidrar med ekosystemtjänster, men också att det här finns möjlighet att utveckla dessa vidare.

Någon regelrätt ekosystemstjänstanalys har dock inte rymts i utredningen eftersom en sådan kräver studier av ytterligare aspekter inom området. Ur kulturellt perspektiv skulle en sådan analys exempelvisa kräva deltagandestudier, där man undersöker brukarnas syn på området.

KONFLIKTPUNKTER MELLAN INTRESSEN

Någon tydlig intressekonflikt mellan natur- och kulturvärden har inte identifierats inom området i nuläget. Möjligen skulle en vägning mellan olika intressen vara nödvändig om naturvärdesträd bedömdes hota en särskilt värdefull byggnad.

Det skulle även kunna komma att bli fråga om en vägning av intressen om naturvärdesträd bedöms försvåra arbetet med att stärka områdets kulturvärden, exempelvis genom att återskapa den äldre mittaxeln i trädgården.

Någon uppenbar risk för en sådan situation har dock i nuläget inte identifierats.

Den gångväg som finns bevarad i östra delen av Söderlingska trädgården, och som är kantad av äldre almar. Tidigare ledde denna fram till Söderlingska huvudbyggnaden. Denna revs 1939.

DRAG ATT TA FASTA PÅ I KOMMANDE GESTALTNING

Planområdet i dagsläget är rikt på både natur- och kulturvärden och det finns möjlighet att stärka dessa ytterligare genom framtida gestaltning. Att ta hänsyn till utpekade värdebärare för kulturvärden och de träd som bedömts som skyddsvärda ur naturvärdessynpunkt är viktiga aspekter för den samlade upplevelsen av miljön.

Nedan finns rekommendationer för vilka drag man kan ta fasta på i den kommande gestaltningen för att stärka områdets värden. Rekommendationerna är tänkta att fungera inspirerande och rådgivande för att underlätta varsamhet inom framtida förvaltning och kommande åtgärder. De är alltså ej tänkta som tvingande genom planbestämmelser eller liknande.

Tre typer av åtgärder

Möjligheten till en varsam förvaltning och ett stärkande av platsens befintliga värden i ett utvecklingsarbete kan sammanfattas genom tre kategorier åtgärder. Dessa ska ses som parallella åtgärder/råd för kommande gestaltning. De understödjer varandra med det gemensamma syftet att bevara och stärka befintliga värden och kvaliteter inom planområdet. Sammantaget handlar åtgärderna om att värna om miljöns avläsbarhet med dess årsringar och unika karaktär av historisk park/trädgård.

1. Binda ihop parkområdet
2. Stärka de enskilda karaktärerna
3. Stärka viktiga kulturhistoriska berättelser som försvagats i modern tid

Utifrån dessa tre kategorier har mer specifika rekommendationer tagits fram. Först sådana som gäller hela planområdet, därefter beskrivs rekommendationer trädgård för trädgård.

Hela området

- För parkmöblering och belysning tas ett gemensamt grepp, förslagsvis som anspelar på en äldre formgivning (sent 1800-/tidigt 1900-tal).

- Befintlig mark- och kantsten bevaras. För komplettering väljs ny sten lika befintlig, i svensk natursten. Stenar kan med fördel vara oberabetade eller endast grovt bearbetade, så som i nuläget längs gångvägarna i Söderlingska trädgården.

- Även för trappor, handledare, staket och plank rekommenderas ett gemensamt grepp. Trappstenar bör vara i granit (eller annan svensk natursten), handledare och räcken i svartmålat smide. Plank görs antingen i enklare utförande med stående brädor och målat med röd slamfärg alternativt mer dekorativt och påkostat med locklistpanel, eventuellt lövsågerier och målade med ljus linoljefärg.

- Fler informationsskyltar på området med gemensam utformning skulle kunna öka förståelsen för de olika trädgårdarnas forna funktion och utseende. Särskilt för Söderlingska parken finns behov av att tydliggöra berättelsen, då inga byggnader längre finns kvar.

- Spår efter äldre funktion som fruktträdgården värnas särskilt. Vid behov att komplettera med fler träd och buskar kan bär- och frukbärande sorter väljas, gärna äldre kultursorter. Här kan sorter som föreslås av POM (*Program för odlad mångfald*) eller sorter med märkningen *Grönt kulturarv* vara bra att utgå från.

- Det samma gäller ädellövträd, här behövs ett aktivt föryngringsarbete. Vid nyplantering ska växtval utgå från sorter som korresponderar med den historiska karaktären i området.

Gathenhielmska

Bedömningen görs i enlighet med resultatet från tidigare utredning (Antiquum 2015). Även om själva huvudbyggnaden har en 1700-talskaraktär är alltså bedömningen att den sena 1800-talets karaktär är en möjlig epok att stilmässigt förstärka när det kommer till trädgården. Möjligen kan även den tidiga 1900-talsträdgården som fanns här fungera som inspiration och utgångspunkt.

Orsak till rekommendationen är, förutom skötselaspekten som tas upp i tidigare underlag, att mycket av det äldsta växtmaterialet i trädgården härstammar från denna tidsperiod. Familjen Dahlström som bodde och verkade i Gathehielmska

huset under 1800- och delar av 1900-talet har varit av stor betydelse för dess utveckling och fortlevnad, inte minst Anna Dahlström. Berättelsen om hennes gärning vore en intressant att stärka ytterligare genom trädgården.

Nedan listas mer detaljerade förslag på hur ovan nämnda drag skulle kunna stärkas:

- Att öppna upp den slutna delen av trädgården genom att ta bort planket och återskapa mittaxeln ses som mycket positivt och skulle kunna stärka berättelsen samt tillgängliggöra kulturmiljön för allmänheten ytterligare. Här skulle man även kunna ta bort vissa av de popplar som planterats som häck i modern tid, då dessa inte utgör något betydelsefullt uttryck för trädgårdens kulturvärden. Dock ses det som positivt att några popplar ändå bevaras, då de bidrar till rumslighet och karaktären av ”hemlig trädgård” intill Gathenhielmska huset.

- Symmetri tillsammans med organiska former återskapas i gångsystem, gärna med det äldre gångsystemet som förlaga (det som tillskapades efter 1850 men även har vissa bevarade sträckninga från det ursprungliga 1700-talsgångarna).

- Västra delen, med karaktär av naturlik skogspark (med drag av engelsk landskapspark), bevaras genom fortsatt föryngringsarbete av träden. Denna del kan ha mer oregelbunden och assymmetriska bundna gånstråk.

- Punktinsatser med planteringa intill huset kan ge extra prydnadsvärde och förstärka karaktären. Exempelvis anläggs en njurformad perennplantering, förslagsvis rosor.

- Ligusterhäckarna i den slutna trädgården skulle med fördel kunna göras mer sammanhängande än i dagsläget. Nu upplevs vissa av häckarna fragmentariska och verkar inte för att tillgängliggöra ytor som är attraktiva att vistas på, exempelvis kökträdgården. Här behövs ett helhetsgrepp tas.

Jedeurska

Trädgården har en viktig sammanlänkande funktion, då den binder ihop Gathenhielmska parken med Pölgatan och dess bebyggelse. Här är karaktären av naturlik skogspark/engelsk landskapspark viktig, med naturlika och romantiska element som bör värnas och underhållas. Det kräver ett fortsatt föryngringsarbete av träden och att området inte tillåts förslyas. Friluftsmuseet är också en viktig komponent i miljön, det förstärker kopplingen till Amiralitetsvarvet. Friluftsmuseet skulle kunna utvecklas ytterligare i samarbete med Sjöfartsmuseet.

Söderlingska

Denna del av området utgörs av flera delar som behöver hanteras olika. Den stora parkytan med lekdel och parkyta uppfattas som mycket välfungerande och är både populär och välbesökt. Här ses det emellertid som angeläget att förmedla platsens berättelser på ett tydligare sätt. Berättelsen om Oljekvarn/Söderlingska har idag mycket få uttryck som är fragemntariska och kräver stor förförståelse för att kunna upplevas. Dock bidrar de gamla träden och den intilliggande bebyggelsen till en ålderdomlig karaktär. För att stärka berättelsen kan man i utvecklingen av parken ta utgångspunkt i platsens historia som frukt- och prydnadsträdgård. Även här kan trädgårdsideal från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal vara vägledande i valet av växtmaterial med mera, då det ansluter till omgivande bebyggelse och gaturummet. Här finns också stor del fotodokumentation från området att hämta inspiration från.

I den halvvilda och mer kuperade delen av parken skulle draget av landskapspark kunna få vara vägledande, alternativt behålla en relativt vild karaktär. Denna yta verkar historiskt sett inte ha ingått i någon ordnad trädgård, men det ses som positivt om denna del tillgängliggörs i högre grad genom framför allt röjning av sly.

Nedan listas mer detaljerade förslag på hur ovan nämnda drag skulle kunna stärkas:

- Vid förnyelse av lekutrustning skulle det stärka miljöns kulturvärden om denna gavs en historisk anknytning till Söderlingska trädgården, dess tidigare funktioner och de människor som verkat här.

- Att stärka den bevarade gångvägen i Söderlingska samt återplantera allén här skulle vara positivt. Möjligen kan man även återskapa den äldre platsbildningen/rundeln i anslutning till gångvägen.

- Berättelsen om trädgården skulle kunna stärkas genom exempelvis ytterligare fruktträd, bärbuskar och odlingslotter/stadsodling i parken.

- Trädgården har under åtminstone 1800-talet och fram till 1930-talet varit omgärdad av ett högt, målat plank där trädgårdens träd och växtlighet sträckte sig över och ut mot gatan. Planket skapade rumslighet och avskildhet- både i gaturummen och inne i parken. På den yta där Café Zenits uteservering idag ligger har det tidigare legat växthus, lusthus och drivbänkar. Vill man utveckla den norra delen av parken skulle med fördel dessa komponenter kunna användas som inspiration, åtminstone delvis.

- Berget i östra delen behöver skötsel och gallring så att det tillgängliggörs i högre grad än idag och inte förslyas.

- Att återskapa den plaskdamm som fanns här på 1940-talet skulle ses som positivt och korrespondera fint med HSB-husen intill. En damm lär även ha funnits i parken under 1700-talet, samt en bäck som ju var anledning till placeringen av den oljekvarn som fanns här och gav Söderlingska sitt första namn Oljekvarn. Att återinföra vatten som element i parken skulle därför kunna stärka en eller flera kulturhistoriska berättelser.

Foton på Söderlingska trädgården från 1900-talet. Ovan ses det lusthus och växthus som fanns i trädgårdens norra del. Till höger ses den typ av plank som var vanliga stadsdelen och omgärdade trädgårdarna under 1800- och tidigt 1900-tal.
Längst till höger ses allén längs den östra gångvägen som tidigare varit hamlad.

Samtliga foton: Göteborgs stadsmuseum.

REKOMMENDATIONER FÖR SKYDD I PLAN

Med utgångspunkt i resultatet av den gjorda kultur- och naturvärdesutredningen har följande rekommendationer tagits fram för att möjliggöra skydd av kultur- och naturvärden i den ändrade planen:

Hänsyn till kulturvärden

I samrådsförslaget föreslås att nya planbestämmelserna är ”q7” (*parkmiljö som omfattas av 8 kap 13 § PBL. Parkens kulturhistoriska värden får inte förvanskas. De egenskaper som ska bevaras och vårdas har angivits i tillägg till planbeskrivning, sidan 13*) samt ”q8” (*Befintliga trädgårdar ska underhållas så att deras kulturhistoriska värde består. De värden och karaktärsdrag som har angivits i tillägg till planbeskrivning sidan 13 ska särskilt beaktas vid ändring*)

De egenskapsbestämmelser som föreslås i samrådsförslaget bedöms kunna ge ett gott skydd åt de kulturvärden som utpekats i utredningen. Detta är dock förutsatt att värdefulla karaktärsdrag, komponenter och värdebärare inom planområdet (de som framgår i avsnitt *Värdebärare i miljön*) framgår på ett tydligt sätt i planbeskrivningen, samt att samtliga framtagna kulturmiljöutredningar finns att tillgå som underlag vid behov av fördjupning.

I särskilt komplicerade lovfrågor kan det även vara viktigt att kommunen har egen antikvarisk kompetens som kan bistå i bedömningen om egenskapsbestämmelserna uppfylls fullgott. Detta bedöms dock inte skilja sig nämnvärt från andra särskilt värderfulla bebyggelseområden i staden.

Hänsyn till naturvärden

När det kommer till de naturvärden som pekats ut i denna utredning finns det i det samrådsförslaget inget längre ett eget skydd av utpekade och särskilt skyddsvärda träd. Detta eftersom planbestämmelse ”n1” tas bort (*Befintliga träd ska bevaras och skyddas*).

Eftersom utpekade naturvärdesträd i hög grad sammanfaller med utpekade kulturvärdesträd eller träd som stärker värdefulla karaktärsdrag i området bedöms naturvärdesträd till stor del fortsatt vara skyddade. Egenskapsbestämmelserna ”q7” och ”q8” bedöms alltså i hög utsträckning även skydda enskilda träd som har höga naturvärden. Vilka träd som har höga naturvärden bör givetvis framgå i planbeskrivningen men bedöms alltså inte nödvändigtvis kräva ytterligare planbestämmelser.

Konsekvenser genom vägning av intressen

Planbestämmelserna i samrådsförslaget kan komma att ge företräde åt kulturvärden framför naturvärden. Men då området är unikt ur kulturvärdessynpunkt med synnerligen höga värden bedöms detta vara nödvändigt för att kunna möjliggöra en god avvägning mellan intressen i framtiden. Att enskilda naturvärdesträd bevaras är generellt positivt för området ur flera aspekter. Men i fråga om eventuella framtida intressekonflikter bedöms områdets kulturvärden generellt vara så pass höga att de ofta väger tyngre. Det kan exempelvis handla om ifall ett träd utgör ett reellt hot mot enskilda kulturvärdesobjekt eller områdets värdefulla karaktär.

Foton från Gathenhielmska trädgården, maj 2020.

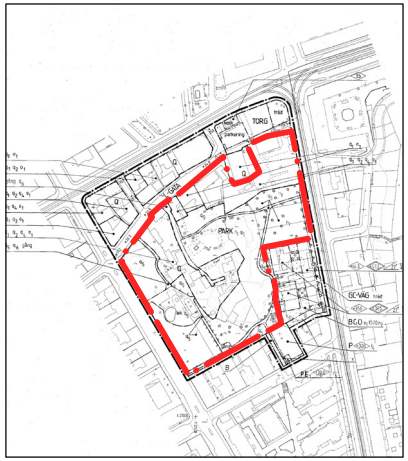

Del av detaljplan II-4056

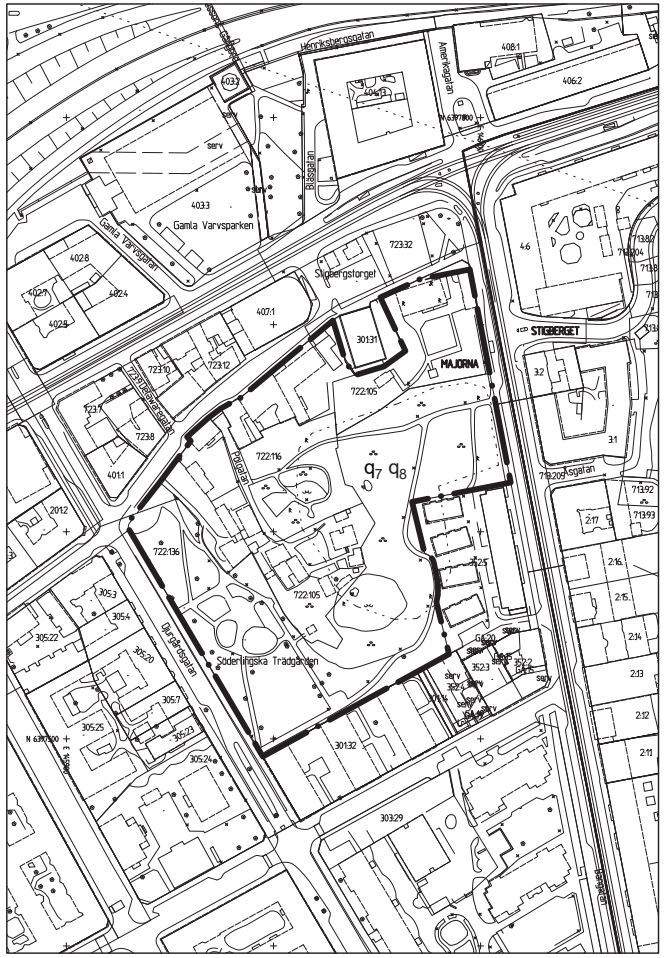

Tillägg till PLANKARTA

0 50 100 150 200m

Skala 1:2000

Cadritad av: I Jansson

2 -XXXX

Tillägg till
PLANBESTÄMMELSER

Underliggande detaljplan ska läsas jämsides. Fullständiga planbestämmelser finns i detaljplan II-4056.

Följande gäller inom område med nedanstående beteckningar. Bestämmelse utan beteckning gäller för hela planområdet. Endast angiven användning och utformning är tillåten.

Planbestämmelser som utgår i detaljplan II-4056.

Inom planområdet gäller inte längre följande planbestämmelser

n_1 Befintliga träd ska bevaras och skyddas

q_4 Befintliga trädgårdar och förträdgårdar skall bevaras. Staket mm skall ges en traditionell utformning.

q_5 Parken får inte väsentligen förändras. Grönområden, träd och anlagda gångvägar skall bevaras.

Planbestämmelser som tillkommer i detaljplan II-4056.

1. EGENSKAPS-BESTÄMMELSER

q_7 Särskilt värdefull parkmiljö som omfattas av 8 kap 13 § PBL. Parkens kulturhistoriska värden får inte förvanskas. De egenskaper som ska bevaras och vårdas har angivits i tillägg till planbeskrivning, sidan 13.

q_8 Befintliga trädgårdar ska underhållas så att deras kulturhistoriska värde består. De värden och karaktärsdrag som har angivits i tillägg till planbeskrivning sidan 13 ska särskilt beaktas vid ändring.

Planbestämmelserna ändras inte i övrigt

2. ADMINISTRATIVA BESTÄMMELSER

Genomförandetiden för tillägget till planbestämmelserna är 5 år från den dag ändringen av planen vinner laga kraft.

BETECKNINGAR

- Planområdesgräns
- Egenskapsgräns
- Fastighetsgräns
- Befintlig byggnad, takkontur respektive fasadliv

Grundkartan upprättad genom utdrag ur digitala primärkartans databas. Referenssystem i plan/ höjd: SWEREF 99 12 00/ RH 2000
Beteckningar: enligt Lantmäteriets Handbok i mät- och kartfrågor (HMK-Ka) med de avvikelser som redovisats i beteckningarna.

BESLUT

BN antagande _____

Laga kraft _____

Detaljplanen är upprättad enligt PBL (2010:900) (SFS 2014:900), standard planförfarande

PLANHANDLINGAR

- plankarta med bestämmelser
- planbeskrivning

Göteborgs Stad
Stadsbyggnadskontoret

SAMRÅDSHANDLING

Ändring av del av detaljplan II-4056 Gathenhielmska trädgården och Söderlingska parken inom stadsdelen Majorna i Göteborg.

Göteborg 2019-07-03

Jessica Aunell
Tf Bygglovschef

Emily Lindberg
Planhandläggare

2 -XXXX

Plankarta med utställt samrådsförslag på ändring av befintlig detaljplan för Gathenhielmska trädgården och Söderlingska parken (2019).

KÄLLOR OCH LITTERATUR

KÄLLOR OCH LITTERATUR

KOMMUNALA OCH REGIONALA KUNSKAPSUNDERLAG

Samrådshandlingar för ändring av detaljplan II-4056 Gathenhielmska trädgården och Söderlingska parken inom stadsdelen Majorna i Göteborg. (juni 2019). Inklusive bilagor.

Avropsförfrågan för kulturmiljöutredning, projekt: Ändring av detaljplan för Gathenhielmska trädgården (Dnr 0277/17) 2020-02-26.

Vård- och underhållsplan - Gathenhielmska huset, Del 1. Johanna Rooos, Antiquum AB (2008) på uppdrag av Higab.

Vård- och underhållsplan - Gathenhielmska kulturreservatet, Del 1. Johanna Rooos, Antiquum AB (2014) på uppdrag av Higab.

Antikvarisk förundersökning - Gathenhielmska trädgården, Johanna Rooos, Antiquum AB (2016) på uppdrag av Higab.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg : ett program för bevarande / [redaktör: Gudrun Lönnroth ; Göteborgs stadsbyggnadskontor ...].. - 1999-

Göteborg : kulturmiljöer av riksintresse / [text: Mats Herklint, Staffan Sedenmalm och Olle Lind ; efter en förlaga av Gudrun Lönnroth].. - 1992. -

Riksintressen inom centrala Göteborg - uttolkning av riksintressegrunden för kulturmiljövård / Sören Holmström, Paul Hansson, Adam Augustsson och Amanda Görander Frost ; Göteborgs stadsbyggnadskontor 2020.

LOKALHISTORISK LITTERATUR

Garellick, Robert - Bilden av Göteborg : färgfotografier 1910-1970 : centrum - österut - söderut / Robert Garellick.. - 2003.

Carlson, Gösta, 1927-. - Majorna : en resa genom fem sekel / Gösta Carlson.. - 2014 - [Ny utg.]. - ISBN: 9789176170908

Rosén, Axel, f. 1867. - Det forna Majorna i ord och bild.. - 1940 - 2. uppl.

Kiessling, Walter, 1923-. - Gathenhielmska huset : en vägledning till ett 250-årigt byggnadsminne / Walter Kiessling, Marie Folkesson, Bertil Johansson.. - 1995

Fredberg, Carl Rudolf A:son, 1863-1933. - Det gamla Göteborg : lokalhistoriska skildringar, personalia och kulturdrag. - 1919-1924

ARKIV

Göteborgs stadsbyggnadskontors bygglovsarkiv

HISTORISKA KARTOR

Historiska kartor över Göteborg 1790-1921
https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmateri-och-planarbete/stadsbyggnadskontorets-kundservice/historiskt-material/kartor/

Kartor från Jubileumsutställningen 1923:
https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmateri-och-planarbete/stadsbyggnadskontorets-kundservice/historiskt-material/kartor-fran-jubileumsutstallningen/

FOTOGRAFIER

Äldre fotografier från Göteborgs stadsmuseums samlingar:
https://samlingar.goteborgsstadsmuseum.se/carlotta/web

METODER

Riksantikvarieämbetet, Plattform för kulturhistorisk värdering och urval. http://www.raa.se/kulturarvet/vardering-och-urval/

Flinck, Maria, 1957-. - Historiska trädgårdar : att bevara ett föränderligt kulturarv / Maria Flinck.. - 2013. - ISBN: 9789173315975

Naturvårdsverket (2014). Allé - Beskrivning och vägledning för biotopen allé i bilaga 1 till förordningen(1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

ÖVRIGT

Om Ekosystemtjänster:
Boverket (2019)
https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/ekosystemtjanster/

Riksantikvarieämbetet (2019)
https://www.raa.se/kulturarv/landskap/historiska-parker-och-tradgardar/om-historiska-parker-och-tradgardar/

WSP är ett av världens ledande analys- och teknikkonsultföretag.

WSP Sverige har bred kompetens inom landskap, naturmiljö och kulturmiljö. Omkring 60 landskapsarkitekter utför utredningar och analyser av olika slag. Vi jobbar med formgivning samt olika typer av utredningar och analyser inom fysisk planering. Hänsyn till stadens och landskapets förutsättningar, miljö och människa är självklara utgångspunkter. WSP har även ett stort nätverk av ekologer som kan utföra olika typer av ekologiska utredningar, naturinventeringar och ekologiska bedömningar. Vi fokuserar också på att förbättra den urbana ekologin för att skapa hållbara städer. Kulturmiljökompetensen omfattar cirka 15 medarbetare över hela landet. Vi är bland annat byggnadsantikvarier, arkitekturhistoriker, konstvetare, kulturgeografer, arkeologer och samhällsplanerare.

Tillsammans ser vi till att WSP kan försörja myndigheter, allmänheten, företag, exploatörer och privatpersoner med tydliga underlag och utredningar efter de senaste rönen inom kultur- och naturmiljöfältet.

www.wsp.com